BÚTI SÁNDOR:

ÚJMATERIALISTAFILOZÓFIA. KIÚT A MEG-ISMERÉS ZSÁKUTCÁJÁBÓL

A VILÁG EGYSÉGES

ISBN 978-615-81609-2-6

Nyomdai előkészítés és nyomás:
Print 2000 Nyomda Kft.
Felelős vezető: Kovács András ügyv. ig.

Tartalom

ELŐSZÓ 7

BEVEZETŐ 9

I. NAPJAINK FILOZÓFIÁI NEM ADNAK VÁLASZT ÉRDEMI FILOZÓFIAI KÉRDÉSEKRE 13

1.1 Jelenlegi tudományok, filozófiák által feltárt tételek, összefüggések nem tükrözik azt az egységet, amit a materialista tudósok a világról általában tételeznek. Azt, hogy a világ egységes. – Új filozófiára, filozófiai elméletre van szükség 13

1.2 Az anyagi világ szintes szerveződésének determináció oldaláról való vizsgálata visz közelebb a probléma érdemi megoldásához 16

1.3 A megismerés helye a világban 17

1.4 A világ egységét kereső filozófia kulcs problémája a megismerés világban elfoglalt helyének, s az anyag tudat egymáshoz való viszonyának a kérdése 19

1.5 Vázlatos utalás a később (más munkában) részletes kifejtésre kerülő az új determináció elmélet alaptételeire, alapösszefüggéseire 22

II. A KÜLVILÁG LÉTEZÉSÉRE, ILLETVE ÁLTALÁNOSSÁGAI LÉTEZÉSÉRE VONATKOZÓ ISMERETEK NEM BIZONYOS ISMERETEK, DE EZEK AZ ÉRDEMI ISMERETEK 26

2.1 A filozófia fejlődése során a megismerés kérdéseivel foglalkozó filozófusok arra jöttek rá, hogy sem az anyag létezéséről, sem az okság, illetve az általánosságok létezéséről, érvényességéről nincs bizonyos ismeretünk 26

2.2 Sajátos következtetés: Ha a külső valóság, illetve általánosságai létezésére vonatkozó ismeretek nem teljesen bizonyosak, akkor ezek az ismeretek értéktelenek 28

2.3 Nincs, nem is lehet bizonyos az ismeretünk a külvilág létezéséről, illetve általánosságai létezéséről; ebből azonban tévesen következtettek arra, hogy ezek az ismeretek értéktelenek..... 31

2.4 Milyen összefüggés van az anyagi világ létezésének, valamint a világban hierarchikus általánosságok létezésének tételezése között?..... 33

2.5 A megismerési folyamat során ismerjük meg az ismereteink és tételezett anyagi valóság természetét, valamint e kettő egymáshoz való viszonyát is..... 34

2.6 Teljes tér-időbeli hierarchikus általános rendezettséget tételezzünk-e a bizonyosan létezőnek tételezett anyagi világban vagy csak részlegeset? 37

2.7 Kissé részletesebben arról, hogy a megismerés mely sajátosságai akadályozzák, hogy az anyag létezéséről, hierarchikus általánosságairól bizonyos ismereteket szerezzünk? 40

2.8 Az anyagi valóság bizonyossága különböző szintű tételezése a megismerés különböző szakaszában 42

2.9 Felfedezték, hogy az általános ismeretek nem bizonyos ismeretek. Emiatt az általános ismereteket értékteleneknek mellőzendőnek tartották. Ezzel a filozófiai megismerés, általában a megismerés zsákutcába került 46

2.10 „Csak a bizonyos ismeretek értékesek” tételezés zsákutcába terelte a megismerést, Összefoglalás..... 48

III. A DETERMINÁCIÓVAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK..... 50

3.1. Mi a magyarázata annak, hogy a teljes, egyértelmű anyagi determinációt sokan nem fogadják el? 50

3.2. Vajon az alternatívák közti „szabad” választásaink is értelmezhetőek az egyértelmű anyagi determináció mellett? 53

3.3 A mikrofizikai jelenségekről csak valószínűségi ismereteket szerezhetünk. Ebből azonban nem következik, hogy az anyagi világban nem érvényes az egyértelmű meghatározottság 56

IV. ÚJ FILOZÓFIÁRA VAN SZÜKSÉG..... 65

4.1 Feladat: Kijutni a filozófiai, s a tudományos megismerés jelenlegi zsákutcájából 65

4.2 Olyan filozófiára van szükség, ami a világ hierarchikus általánosságai, legáltalánosabb sajátosságai, összefüggései mind megalapozottabb ismereteit tekinti értékes ismereteknek 71

4.3 Vajon az egyetemes sajátosságok között van-e olyan, ami implicite az összes többit is tartalmazza, átfogja? 73

4.4 Az általánostól a konkrét megismerés irányába haladás elvét követve akkor ismerünk meg legtöbbet a világ hierarchikus általános rendezettségéről, rendeződéséről, ha a determináció nyomvonalában kutatunk..... 77

4.5 Az új materialista filozófia elméletnek, szemléletének, paradigmájának elfogadtatása nagyobb nehézségbe ütközik, mint a szaktudományok új elméleteinek, paradigmáinak elfogadtatása. 81

V. A „CSAK AZ ÉRZETEK LÉTEZNEK" FILOZÓFIA ALAPJÁN NINCS LEHETŐSÉG A VILÁG JELENSÉGEI, FOLYAMATAI MAGYARÁZATÁRA 83

Előszó

Új, a világ egységét modellező materialista filozófia

A materialista gondolkodók egységesnek tételezik a világot. Ebből következik, hogy mi is, ismereteink, tudatunk is anyagi jelenségek. Ismereteink eleddig nem modellezik ezt az egységet, részekre szakadtak.

A legáltalánosabb összefüggéseket elemző filozófia feladata lenne a világban lévő egység olyan modellezése, aminek tételeihez a szaktudományok elméletei, tételei illeszkednek. – Annak megfelelően, hogy a világot egységesnek tételezzük. Jelenleg nincs ilyen filozófia.

A filozófusok lemondtak az egyetemes sajátosságok, összefüggések vizsgálatáról. Azon elméletek, amiben a világ területeiről mind több ismeretek gyűlnek – hibás közelítésük, szemléletük okán – alkalmatlanok arra, hogy a világ sokak által tételezett egységét modellezzék.

Hosszúideje foglalkozom olyan filozófiai elmélet kidolgozásával, ami a világban tételezett egységet modellezi. Az általánostól a konkrét megismerése felé haladás elvét követve a determináció oldaláról vizsgálódva építettem a világ egységét modellező filozófiát, világelméletet. Sikerült megragadnom determináció azon törvényeit, ami alapján az anyag a részecskéktől mind magasabb rendű jelenségekké, élőszervezetekké, azon belül mind magasabb rendű fajokká rendeződik. Mi is e rendeződés produktumai vagyunk, ismereteinkkel, tudatunkkal.

Új filozófia, új szemléletben, új paradigmák alapján folyó kutató munkám heurisztikusnak bizonyult, bizonyul.

Az általánosan elfogadott elméletek szemléletében, paradigmáiban kutató tudósok, filozófusok olyan szituációban is akadá-

lyozzák egy-egy új elméletnek a tudományos térbe való bekerülését, ha egy tudományt érintő új elméletről van szó. A világ egységét modellező filozófia, a filozófiát is, de a szaktudományok elméleteit is új szemléletben vizsgálja. Az általánosan elfogadott elméletek alapján vizsgálók elméleteimet, ignorálták, ignorálják. Oly mértékben, hogy érdemi kritikát sem kaptam. Elméleteim megállapításainak érdemi megvitatására sem volt lehetőségem. Egy-egy elmélet megalapozottságát annak tapasztalatok által való alátámasztottsága, és nem az igazolja, hogy az adott időben elfogadott elméletek szemléletében kutatók értékeseknek tartják-e, vagy nem.

Az új filozófia megalapozottságában bizonyos vagyok. Érdemi cáfolatára nem látok esélyt. **Egymillió forintot ajánlok annak, aki elméleteimet érdemben cáfolja.**

Az új filozófiát, illetve a hozzá kapcsolódó elméletet több monográfiában tervezem megjelentetni. Munkáim azoknak ajánlom, akiket érdekelnek a világ legáltalánosabb sajátosságai, összefüggései. Magas szintű általánosítási képességgel rendelkeznek. Tételeim megértését segítendő, a fejezetek végén olyan kérdéseket fogalmazok meg, amikre válaszolva az olvasó maga ellenőrizheti, hogy megértette-e a fejezetben tárgyalt összefüggéseket. Csak azoktól fogadok el kritikát, akik megértették azt, amit kritizálnak.

Bevezető

Mi lehet annak az oka, hogy, noha a materialista gondolkodók tételezik, hogy egységes az anyagi világ, nincs e tételezett egységet megragadó ismeretmodell (filozófia, szaktudományok)? Miért nincs olyan világelmélet, amiben – a világ tételezett egységét tükrözendő – a legáltalánosabb filozófiai tételek, illetve a szaktudományos tételek harmonikusan illeszkednek egymáshoz. A világban nem lenne egység vagy az ismereteink tökéletlenek?

A megismerés fejlődésével sorra tárult fel, hogy ott ahol korábban nem ismerték, hogy bizonyos jelenségekben, folyamatokban közös sajátosságok vannak, egység van. Később – mind magasabb szintű általánosságok megismerésével – sikerül a közös sajátosságok, az egység megismerése. Miért keresték az emberek a még nem ismert általánosságokat, ezzel az egységet? Tételezték, hogy a világban van ilyen általánosság, egység, csak még nem sikerült adott ideig megragadni. E tételezést a később megismert általánosságok, egységek igazolták, igazolják. Minden előrelépés az általánosságok, s az egység megismerésében azt az elvárást támasztja alá, hogy mindaddig folytatódjon az egység keresése, ami a világ minden jelenségét összeköti, amíg még nem találtuk meg.

Minden jelenség az anyag olyan artikulációja, amik egyrészt ugyanazon egyetemes sajátosságokkal rendelkeznek. Ezek az artikulációk egymásba (megfelelő feltételek mellett) közvetlenül, illetve közvetetten átalakulnak.

Mi lehet annak a magyarázata, hogy a jelenlegi tudományos és filozófiai elméletek a részeket, a részek részeit kutatják, nem foglalkoznak a részek kapcsolatával, az „egésszel”. Olyan filozófiai és szaktudományos elméletekre, szemléletre, paradig-

mákra lenne szükség, ami alapján a részek, mint az egész részei kutathatók, értelmezhetők. Miért nem születnek ilyen elméletek? Milyen összefüggés van D. Hume megismerésre vonatkozó felfedezése és aközött, hogy a filozófusok lemondtak arról, hogy a világ legáltalánosabb sajátosságaival, összefüggéseivel foglalkozzanak.

Hume megismeréssel kapcsolatos zseniális felfedezésének lényege, hogy sem a külvilág létezéséről, sem az ok-okozati összefüggésekről, s az általánosságokról nincs bizonyos ismeretünk. E felfedezésből arra a következtetésre jutott, hogy csak a bizonyos ismeretekkel érdemes foglalkozni. Csak az érzéki tapasztalatok a bizonyos ismeretek. A megismerés kérdésével foglalkozó filozófusok többsége alapvetően egyetértett Hume felfogásával.

A csak bizonyos ismeretek értékesek tétel érvénye szerint az általánosságok ismerete – mivel nem bizonyos ismeretek – értéktelen. Ugyanakkor valójában az általános ok-okozati, illetve általában csak az általános ismeretek a ténylegesen értékes ismeretek. Azok alapján lehet előrelátni, sikeresen tevékenykedni. A megismerés, kiemelten a filozófiai megismerés, ami a világ legáltalánosabb sajátosságait, egységét hivatott vizsgálni, zsákutcába került azzal, hogy az általános ismereteket maguk a mértékadó filozófusok (Hume és követői) tartották értékteleneknek.

Végső soron az érzéki tapasztalatokban keresünk általános rendet, amikor általános sajátosságokat, összefüggéseket tárunk fel. A megismerés zsákutcájából csak úgy jutunk ki, ha olyan ismeretmodell születik, ami az általános ismereteknek, az értékes ismereteknek kiemelt jelentőséget tulajdonít. E közelítés magyarázatot nyújt arra is, hogy miért nem ismerhetjük meg közvetlenül a tételezett külvilágot (a külvilág létezéséről nem rendelkezünk bizonyos ismeretekkel), továbbá, miért nincs biz-

tos ismeretünk az ok-okozati összefüggésekről, általános sajátosságokról, összefüggésekről.

A szubjektív idealista filozófia azon alaptételét, miszerint csak az érzeteink léteznek elvileg – megismerésünk természetéből következően – nem vagyunk képesek teljes bizonyossággal cáfolni. De képesek vagyunk a külvilág létezését mind magasabb szinten alátámasztani. Ennek alapján tételezni. Az érzéki tapasztalatokban általánosságokat (általános sajátosságokat, összefüggéseket) keresünk. E sajátosságok támasztják alá nagyon erősen, hogy létezik a külső valóság. Hogy érzeteinkben csak úgy találunk tér-időbeli hierarchikus általános rendet, ha ezt tételezzük a külvilág létezését, benne a hierarchikus általánosságok létezését.

Az érzetekben lévő általánosításságok megragadása alapján a külső valóság létezésének, tér-időbeli általánosságai létezésének tételezése alapján építhetünk fel érzéki tapasztalataink alapján a világról olyan elméletet, amiben a tételezett külső valóság és a valóságra vonatkozó ismereteink egymáshoz való viszonya is megragadásra kerül.

A megismerésünk mely sajátosságai miatt nincs a sok dologról (a tételezett külvilág létezéséről sem) bizonyos ismeretünk? Miért tételezzük a külvilág, az anyagi világ létezéstét, ha erről nincs bizonyos ismeretünk? Milyen ismeretek támasztják alá, hogy létezik az anyagi világ? Mi az oka, hogy sem a tételezett anyagi világot, sem annak ugyancsak tételezett hierarchikus általánosságait nem ismerhetjük meg bizonyosan? S hogy ezek létezéséről csak mind megalapozottabb ismeretekkel rendelkezhetünk? A tételezett anyagi világ, illetve hierarchikus általánosságainak létezése a bizonytalan? Ez esetben hiba, ha biztos létezőknek tekintjük. Vajon a megismerésünk sajátossága miatt, ismereteink végessége, kereső jellege, tévedésre hajlamossága

miatt nem szerezhetünk bizonyos ismereteket az anyagi világ létezéséről, s hierarchikus általánosságai létezéséről? Vagy azért nem, mert az anyagi valóság, s hierarchikus általánosságai sem bizonyos létezők? Mely ismereteink támasztják alá hogy az anyagi világot, annak hierarchikus általánosságait annak ellenére bizonyos létezőnek tételezzük, hogy erről nincs bizonyos ismeretünk?

Tételezzük, hogy a tapasztalataink alapján csak alátámasztott dolgok (külső valóság, tér-időbeli általánosságok) bizonyosan léteznek. E tételezések alapján nyílik legátfogóbb lehetőség mind magasabb szintű általánosságok (általános sajátosságok, összefüggések) megismerésére, aminek alapján mind sikeresebben látunk előre, s tevékenységünk során ezen ismeretekre támaszkodva mind sikeresebben érjük el céljainkat.

Az előzőekben vázoltak ismeretében filozófia kijut „csak a bizonyos ismeretek értékes ismeretek” tételezés zsákutcájából. A determináció (az új determináció elmélet) szemléletében vizsgálódva az általánostól a konkrét megismerés felé haladás elvét követve lehetőség nyílik az anyag rendeződése (a részecskéktől az életig, az emberig, az emberi tudatig) általános közelítésben való érdemi megismerésére. – Ezen a nyomvonalon kutatok immár több mint 50 éve.

I. NAPJAINK FILOZÓFIÁI NEM ADNAK VÁLASZT ÉRDEMI FILOZÓFIAI KÉRDÉSEKRE

(E munka első részében adottnak veszem, hogy létezik az anyagi világ, amiben hierarchikus általános sajátosságok összefüggések vannak. Csak a későbbiekben foglalkozom azzal, hogy milyen megalapozottsága van e felfogásnak. Az itt vázlatosan ismertettek a későbbi munkáimban kerülnek alaposabb elemzésre.)

1.1 Jelenlegi tudományok, filozófiák által feltárt tételek, összefüggések nem tükrözik azt az egységet, amit a materialista tudósok a világról általában tételeznek. Azt, hogy a világ egységes. – Új filozófiára, filozófiai elméletre van szükség

A tudományos megismerés, a filozófiai megismerés ugyanazt a világot vizsgálja A tudományok, s a filozófiák ugyanazon világ megismerésével foglalkoznak. A filozófia feladata a világ legáltalánosabb sajátosságainak, összefüggéseinek, a világban meglévő egységnek a megragadása. A tudományok a szaktudományok a világ egy-egy részterületének, egy-egy szerveződési szintjének konkrétabb sajátosságait vizsgálják.

A világra a szintes szerveződés jellemző. A különböző szintek egymásból alakultak, alakulnak ki. Az alacsonyabb rendű szintek jelenségeiből szerveződnek a magasabb rendű szintek jelenségei. A materialista gondolkodók által az is általánosan elfogadott tételezés, hogy az élettelen szint makromolekulái, a szerves szénvegyületek alapján szerveződött a szakadatlan továbbrendeződésre, továbbfejlődésre képes élet. Mi emberek is egy faja vagyunk az élővilágnak.

A világban, az anyagi világban hierarchikus általánosságok vannak. A legáltalánosabb sajátosságok, összefüggések az egyetemes sajátosságok, összefüggések. Ezen sajátosságokkal,

valamint a nagyon általános sajátosságokat, összefüggéseket a filozófiák, a kevésbé általános, a mind konkrétabb sajátosságokat a szaktudományok kutatják. A világ, az anyagi világ hierarchikus általánosságából az következik (elvileg nem következhet más), hogy a mind konkrétabb sajátosságok, összefüggések az általánosabbakkal harmóniában, összhangban vannak. A konkrétabb sajátosságok, összefüggések az általánosabbak sajátos megnyilvánulásai. A világ egységének tételezése egyben a világ hierarchikus általánosságainak a tételezését is magába foglalja. Ezt az összefüggést, tételt – általában – sem a tudományok neves képviselői, sem a filozófusok, a materialista filozófusok nem kérdőjelezik meg. Ugyanakkor az ismereteink (filozófiák, a tudományok) nem modellezik a világ a világ egységét, az egyetemességet is magába foglaló hierarchikus általánosságait.

A hierarchikus általános sajátosságok egymáshoz való viszonya: Mi következik a *világ* általánossági hierarchiájából a világ általánosságait, különböző szintjeit kutató diszciplínák, tudományok, filozófiák által feltárt *ismeretek*, tételek egymáshoz való viszonyára? Az hogy a különböző általánosságokat megragadó összefüggéseknek, tételeknek is hierarchikusan kellene illeszkedniük egymáshoz. Ez lenne a filozófiával, s a világ különböző általánosságú sajátosságokat, összefüggéseket megragadó diszciplínákkal szemben a követelmény.

Másként megfogalmazva: A fenti elvárásnak akkor felelnének meg a filozófiák, a szaktudományok, ha tételeik harmonikusan illeszkednének egymáshoz. Ha a szaktudományok, s a filozófiák által feltárt ismeretek koherens világelméletté állnának össze. Ha nem ez a viszony a szaktudományok és a filozófiák között, akkor a tudományok, s a filozófiák által feltárt ismeretek, tételek közt még nem sikerült azt az egységet feltárni, amit a tudományokkal foglalkozó materialista gondolkodású

személyek a világban általában tételeznek. (Hiszen általánosan elfogadott, hogy az alacsonyabb rendű szintekből szerveződtek a világban a magasabb rendű szintek, az élettelen világból alakult ki, fejlődött kvázi végtelen sok lépésben az élővilág, aminek mi is egy faja vagyunk.)

A tévedésekre hajlamos megismerés továbbfejlődése úgy valósul meg, hogy azon elméleteket, amik alapján bizonyos jelenségek már nem magyarázhatók olyan új elméletek váltják fel, amik mellett erre lehetőség nyílik. Új elméletek új kutatói szemlélettel, új paradigmák bevezetésével járnak.

A tudományok, a filozófiák az általuk vizsgált jelenségek különböző általánosságú összefüggéseit keresik, s elméleteket alkotnak, amelyekből sajátos kutatási szemlélet, paradigma, kutatási nyomvonal következik. A tudományok művelői a diszciplínák fejlődésével parallel olyan tapasztalatokkal is találkoznak, amelyeket nem tudnak magyarázni azzal az elmélettel, amelyik szemlélete, paradigmája alapján vizsgálódtak. Új elméletet keresnek, találnak, ami alapján azok a tapasztalatok is értelmezhetők, amelyek értelmezésére a régi elmélet alkalmatlannak bizonyult.

A fenti összefüggés a filozófiára is, a filozófia és a szaktudományok egymáshoz való viszonyára is vonatkozik. Olyan filozófiára, világelméletre van szükség, aminek tételei, mármint a szaktudományos, illetve a filozófiai tételek egységesek, annyiban, hogy egymáshoz illeszkednek.

Jelenleg nem rendelkezünk a filozófia és a szaktudományok összhangját tükröző, modellező elmélettel, világelmélettel, filozófiával. Olyan világelméletet kellene keresni, amelynek szemlélete, paradigmája alapján az egységesnek tételezett világot olyan elméletek filozófiai és szaktudományos elméletek tükrö-

zik, amelyik a szóban forgó egységet elméletileg rekonstruálják. Ilyen elmélet megalkotására tettem, teszek az elmúlt 50 évben s ezt követően kísérletet.

A materialista gondolkodók tételezik, hogy a világ anyagi, egységes, determinált. Hierarchikus tér-időbeli általánosságok (sajátosságok, összefüggések) vannak világunkban. Jelenleg a filozófiai, s szaktudományos ismeretek nem modellezik e tételezett egységet. Mi a feladata – a fentiek ismeretében – a megismerésnek?

1.2 Az anyagi világ szintes szerveződésének determináció oldaláról való vizsgálata visz közelebb a probléma érdemi megoldásához

Az anyag szintes szerveződésének megismerése, a mind magasabb rendű szintek szerveződése, létezése determinációjának megismerése: Az anyagi világban mikro-szintekhez tartozó anyagcsomók, jelenségek vannak. Ilyenek az atomok, molekulák élőszervezetek stb. Ezek egymásból alakulnak ki, egymásra bomlanak. Tételezzük, hogy e jelenségek, folyamatok determináltak. A szintes szerveződés determinációjának a törvényeit keressük. Azokat a törvényeket, amelyek révén magyarázatot kapunk arra, hogy miért, milyen feltételek mellett alakulnak ki az alacsonyabb rendű szinthez tartozó jelenségekből a magasabb rendű jelenségek. Továbbá azokat a törvényeket, amelyek érvénye mellett a kialakult magasabb rendű jelenségek stabilak maradnak.

Tételezzük, hogy az anyagi világ minden szerveződési szintje – az élővilág is, az élet kvázi végtelen soklépcsős továbbrendeződése is – e törvények érvényesülése bázisán alakult ki.
E közelítés alapján sikerül megragadni az élet létezéséhez alapul szolgáló determinációt, azaz sikerül megérteni az élet lényegét.

Az élőrendeződés, az élet soklépcsős, különböző rendeződési szakaszai (pl. ivartalan szaporodási szakasz, ivaros szaporodási szakasz, megismerési képesség, ismeretek alapján való rendeződési szakasz) is érthetővé válnak e közelítés mellett. (E probléma részletes ismertetésére másik munkában kerül sor.)

Mi a hiányosság az anyagi világ szerveződési szintjei egymáshoz való viszonyával kapcsolatos az eddig feltárt ismeretekben, ha tételezzük, hogy a különböző szerveződési szintek végső soron a részecskékből determinálódtak?

1.3 A megismerés helye a világban

A megismerés, az ismeretgyűjtés az élőalkalmazkodás sajátos típusának, a tevékenység útján való alkalmazkodásának kulcseleme, kulcsmozzanata. (Ez később egy más munkában kerül kifejtésre: az ismeret—élmény—tevékenység útján való alkalmazkodásról van szó.) Az állatok, az emberek rendelkeznek megismerési képességgel, vagyis azzal a képességgel, hogy ismereteiket gyarapítani, valamilyen szinten általánosítani képesek. Az élő alkalmazkodásnak, rendeződésnek sajátos típusa a megismerési képesség révén megvalósuló, ismeretek gyarapodása útján való alkalmazkodás. (A későbbiekben foglalkozom azzal, hogy az élőalkalmazkodás, rendeződés milyen feltételek mellett alakult ki, s hogy mi a magyarázata annak, hogy a különböző fajok megismerési képességei, ismeretei közt jelentős különbségek vannak.)

A megismerés fejlődése, az ismeretek tökéletesedése mind magasabb szintű reflexiók útján A megismerés továbbfejlődése úgy valósul meg, hogy a megismerő a valamilyen szinten ismert dolgot tovább vizsgálja, elemezi (általánosít), ennek eredményeként adott jelenség, adott folyamat újabbnál újabb (általános) sajátosságait, összefüggéseit ragadja meg.

Minden megismerő képességgel rendelkező szervezet rendelkezik valamilyen szintű általánosítási képességgel. Amikor egy-egy dologról kiderítjük, hogy több más dologgal közös sajátosságai vannak, akkor a dolognak, összefüggésnek új sajátosságaira, összefüggéseire jön rá a megismerő. A megismerés ilyen módon való gazdagodását reflexiók egymásra rétegződéseként jellemezhetjük. Újabbnál újabb sajátosságokat veszünk észre, mind magasabb szintű általános összefüggéseket fedezünk fel.

A megismerésre képes fajok között mi emberek rendelkezünk a legmagasabb szintű megismerési képességgel. Ennek megfelelően számunkra nyílik lehetőség a világ mind általánosabb sajátosságainak, összefüggéseinek elméleti rekonstruálására is.

Általános sajátosságokat, összefüggéseket keresnek, találnak a megismerési képességgel rendelkező élőszervezetek A megismerés során valamilyen szintű általános sajátosságokat, összefüggéseket keres minden e képességgel rendelkező szervezet. Az általános sajátosságok, összefüggések ismerete alapján nyílik lehetőség előrelátásra, sikeres tevékenységre. Érzeteket elemezve történik az általánosságok keresése, megragadása. A keresés eredménye az általánosságok ismerete. Az általánosítás során el is tévedhet a kereső, a megismerő. (Nem csak új általános sajátosságok megtalálása tekinthető magasabb szintű reflexiónak, de az is, ha egy-egy általános tételről megállapításra kerül, hogy téves. Vagyis az ismeretek korrigálása is a megismerés továbblépése, magasabb szintű reflexió.)

Milyen összefüggés alapján értelmezhető, hogy a megismerési képességnek, a gyarapodó ismereteknek az élővilágban alkalmazkodási értéke van?

Mit értünk reflexiós szinteken? Milyen kapcsolat van a megismerési képesség, és az ismeretek lehetséges reflexiós szintje között?

Mely ismeretek azok, amelyek alapján lehetőség nyílik az előrelátásra, sikeres tevékenységre, s hogyan jutnak hozzá a szervezetek?

A megismerés mely sajátosságából következik, hogy az általános ismereteket kereső tevékenység, gyakran tévedéseken keresztül jutnak a szervezetek számukra értékes ismeretekhez?

1.4 A világ egységét kereső filozófia kulcs problémája a megismerés világban elfoglalt helyének, s az anyag tudat egymáshoz való viszonyának a kérdése

A világ egységét kereső filozófia és az anyag-tudat viszonya. Az objektív idealista felfogás: A világ egységét, legáltalánosabb sajátosságait kutató filozófiákat, filozófiai irányzatokat az anyag és az ismeretek, az anyag és a tudat egymáshoz való viszonyának kérdésére adott válaszok osztják meg a leginkább. Az objektív idealista felfogás a tudatot, a szellemet külön létezőnek tételezi, elismeri az anyag létezését is, de a meghatározó szerepet, az aktivitást a tudatnak, a szellemnek tulajdonítja.

Ez a filozófiai elmélet nem tesz eleget a magyarázó elvek minimalizálása elv követelményének. Egyrészt tételezi, hogy kapcsolat van az anyag és a tudat, szellem között, de ki mondva, ki nem mondva mégis külön lényegeknek szubsztanciáknak tartja azokat. A fizika által feltárt alapösszefüggés, hogy anyag csak anyagra hathat, csak anyagi kölcsönhatás van. Ha az ismeret, a tudat hat az anyagra, valamint az anyag hat a megismerésre, tudatra – például az érzéki megismerés során – akkor ugyanazon szubsztanciáról van szó. A világot két szubsztanciával magyarázó felfogás magyarázatlanul hagyja, hogyan hathat egy másféle (szellemi) szubsztancia az anyagra.

Az anyag-e, vagy a tudat, a szellem-e az a szubsztancia, amiről tételezzük, hogy alapján minden világjelenség magyarázható?

Az anyag-tudat viszony az eddigi materialista felfogásban: A materialista felfogás hangsúlyozza ugyan, hogy a tudat is anyagi jelenség, hiszen az agy anyagi folyamatainak produktuma. Ez általánosan elfogadott. Azonban nem elég ahhoz, hogy e felfogás – tekintettel a tételezett anyagi és tudati jelenségek közötti jelentős különbségekre – a tudati jelenségeket anyagi jelenségekként fogadtassa el. Mi a hiányossága? Nem tud magyarázatot adni arra, hogy milyen törvények érvényesülnek az anyag determinálódása során, amik érvénye mellett az anyag mind magasabb szintre rendeződött, szerveződött, ennek megfelelően az élet is kialakult, ezt követően az élet is szakadatlan tovább rendeződött. Egészen addig, hogy így az ember, a magas szintű megismerő képességgel, tudattal rendelkező ember is kialakult.

Ahhoz, hogy a filozófia a szakadatlan továbbrendeződő életnek, a fejlődés során a mind magasabb rendű fajok kialakulásának, az embernek, s az emberi tudatnak a világban elfoglalt helyét, materialista közelítésben, érdemben megragadja, a szaktudományok magas szintű fejlettségére is szükség van. Csak a 20. században ért el a fizika, a biológia olyan fejlettségi szintet, amire támaszkodva a filozófiai megismerés magasabb színre léphet. Vizsgálhatja a világ szintes szerveződését, megragadhatja az élet alapvető meghatározottságát, rekonstruálja az élet szerveződésének különböző szakaszait. E nyomvonalon vizsgálódva értelmezi a megismerés, a legmagasabb szintű emberi megismerés helyét a világban. E közelítés alapján ragadható meg, hogy az emberi megismerés is, mint az anyag sajátos öndeterminációja, önrendeződése értelmezhető.

Az egy más kérdés, hogy ehhez arra is szükség van (lenne), hogy új elmélet, világelmélet szemléletében vizsgáljuk az anyagnak az élővilágot is megragadó szintes szerveződését. (Később kifejtendő munkáimban erre tettem, teszek egyféle kísérletet.)

A materialista felfogású megismerés fejlődése eredményeként kerülhet megfogalmazásra, hogy egyféle létező egy szubsztancia megnyilvánulásai a világ minden jelensége, összefüggése Véges ismeretekkel rendelkezünk. Általánosságokat, tér-időbeli hierarchikus általánosságokat (általános sajátosságokat, összefüggéseket) keresünk a világban. E folyamat során mind többféle jelenséget, azokban mind többféle általánosságot (általános sajátosságokat, összefüggéseket) ismerünk meg. Ehhez kapcsolódóan merül fel a világban az egység, illetve sokféleség kérdése.

A megismerés során felfedezett általánosságok, hierarchikus általánosságok (általános sajátosságok, általános összefüggések) azok, amik „közös nevezőre hozzák" az anyag más-más szinthez tartozó jelenségeit, összefüggéseit. Egységet tárnak fel az anyag sokféle megnyilvánulásai között. Ezzel kapcsolatban merül fel a kérdés, hogy vannak-e olyan jelenségek a világunkban, amelyekről úgy tűnik, hogy nem hozhatók közös nevezőre, nem illeszkednek más jelenségekhez. Amelyekről – úgy tűnik, hogy – oly mértékben térnek el más jelenségektől, hogy különlényegű létezők.

A megismerés fejlődése során sorra megtörtént, hogy a korábban csak különbözőknek ismert jelenségekről a megismerés fejlődésével kiderült, hogy közös sajátosságaik vannak, egységesek, azonos típusú létezők, az anyag valamelyik szerveződéséhez tartozó artikulációi, megnyilvánulásai.

A tudat is anyagi jelenség?! A különböző típusú jelenségek azonos létezőhöz, szubsztanciához való tartozásának megisme-

rése, feltárása eltérő nehézségű megismerési feladat. A megismerésnek, a tudatnak a többi jelenséggel azonos szubsztanciához tartozásának megragadása bizonyult, bizonyul a legnehezebb megismerési feladatnak. Noha a biológia, a fiziológia, a pszichológia tudományok fejlődése során sok olyan összefüggés került eddig is feltárásra, ami alapján az igazolódik, hogy a tudati, a pszichikai jelenségek is az anyag szubsztancia jelenségei.

Milyen elvnek mond ellent az, hogy az objektív idealista, illetve (következetlen) materialista filozófiák kimondva, ki nem mondva a világban két szubsztanciát tételeznek?

Mi a gyengéje a jelenlegi (materialista) egy-szubsztancia felfogásnak?

A megismerés fejlődésével nőnek-e vagy csökkennek a különböző jelenségeket, folyamatokat magyarázó elvek? Hogyan változnak magyarázó elvek a megismerés haladásával?

Mely jelenség az, aminek anyagi jelenségként való értelmezése a legnehezebb feladat elé állítja a megismerést?

1.5 Vázlatos utalás a később (más munkában) részletes kifejtésre kerülő az új determináció elmélet alaptételeire, alapösszefüggéseire

A világban meglévő egységet kerestem, keresem. A determináció oldaláról vizsgáltam a világot Abból indultam, indulok ki, hogy a világ egy lényegű, anyagi lényegű. A determináció az a sajátossága az anyagi világnak, aminek mind konkrétabb megnyilvánulásait megismerve nem csak azt ismerjük meg, hogy a jelenségek, anyagcsomók milyen sajátosságokkal rendelkeznek, hanem azt is, hogy (térben és időben) milyen hatásokra, milyen törvények érvénye mellett alakulnak ki, léteznek viszonylag stabilan, rendeződnek tovább, illetve bomlanak el.

Nem csak a változások determináltak, a jelenségek stabilitásai is determináltak: A determináció elemzése nyomán arra a megállapításra jutottam, hogy a determináció olyan értelmezése, miszerint csak a változások determináltak téves. Ugyanis a jelenségek, anyagcsomók stabilitása, azaz viszonylagos változatlansága is determinált. Sajátos erőhatások, illetve sajátos folyamatok következménye. Ez azt jelenti, hogy az általánosan elfogadott determináció elméletet új determináció elmélettel váltottam fel. Ezen elmélet szemléletében, nyomvonalában kutatva – nagyon általános közelítésben – sikerült feltárni az anyag rendeződésének törvényeit, determinációját, aminek a megismerés, az emberi megismerés, a tudat is produktuma.

A filozófia is, a szaktudományok is a determinálódó, determinált világ jelenségeit vizsgálják A szaktudományok is általánosságokkal, általános sajátosságokkal, általános összefüggésekkel, törvényekkel foglalkoznak. Ebből következik, hogy a determináció kérdései a tudományokat is érintik. Ebből az is következik, hogy a determináció új elmélete, kutatási szemlélete, paradigmája nem csak a filozófiát, hanem minden más tudományt is érint. Ebből az következik, hogy e kutatási nyomvonalon vizsgálódva a szaktudományos kérdések, problémák is új megvilágításba kerülnek.

Az új determináció elmélet átfogó világelmélet megalkotását teszi lehetővé Olyan világelméletét, amiben az anyagi világ téridőbeli hierarchikus általános sajátosságairól, összefüggéseiről való ismeretek illeszkednek egymáshoz – annak megfelelően, ahogy az anyagi világ hierarchikus általánosságú determinálódásai, is illeszkednek egymáshoz.

Az anyag szintes szerveződése (az élettelen és az élőrendeződés) egyetemes determináció törvények érvényesülésével valósul meg A későbbiek során részletesen kifejtendő új determiná-

ció elmélet nyomvonalán kutatva az anyag szintes rendeződésének determinációját vizsgáltam. Ennek során arra a megállapításra jutottam, hogy a részecskéktől az élővilágig, az élő rendeződéstől annak mind magasabb szintjéig – így beleértve a megismerés rendeződését is – közös (egyetemes) rendeződési törvények érvényesülnek. E törvények érvénye mellett zajlik minden rendeződés. Az általánostól a konkrét megismerése irányába haladva vizsgáltam, hogy e törvények konkrétabban hogyan érvényesülnek az élettelen szintek szerveződésénél, s hogyan az élőrendeződésnél, annak különböző fejlődési szintjeinél, beleértve a megismerés útján való alkalmazkodásnál való érvényesülést is. Ez az elmélet a tudat anyagi jelenségként való értelmezése kapcsán nem áll meg ott, hogy az agy is anyagi jelenség, hogy a tudat az agy funkciója.

Ebben az elméletben sikerül az élet alapvető meghatározottságát tisztáznom, sikerül az élőrendeződés, élőfejlődés különböző fejlődési szakaszainak meghatározottságát elméletileg rekonstruálnom. Így sikerült feltárni, hogy megismerés, a tudat is alkalmazkodási mozzanat, az élőrendeződés magasabb, a legmagasabb fejlődési szintjéhez tartozik. (Az elmélet érdemi ismertetésére a későbbiekben kerül sor.)

A megismerés, ismeret, tudat is anyagi jelenség; az élővilág sajátos rendeződési szintjének produktuma. Az anyag rendeződésének szerveződésének determinációját vizsgálva olyan elméletet alkottam, miszerint a megismerés, a tudat is az anyag, konkrétabban az élő rendeződés kvázi végtelen soklépcsős továbbfejlődésének, továbbrendeződésének a jelensége. Vagyis anyagi jelenség. Ezen elmélet alapján az a filozófiai kérdés, hogy az anyag vagy a tudat-e az elsődleges, értelmét veszti. Az anyag rendeződése, az élőrendeződés is. Az élőrendeződés kvázi végtelen soklépcsős továbbrendeződése során alakul ki az

ismeret—élmény—tevékenység útján való alkalmazkodás is. A tudat, az ismeret, a pszichikum az élőrendeződés legmagasabb szintű rendeződése, pontosabban rendeződésének eleme, mozzanata. Mint ilyen, anyagi jelenség. Kétségtelen különleges sajátosságokkal rendelkező anyagi jelenség. S a tudathoz kapcsolódóan: A magas szintű megismerési képességgel rendelkező ember ismereteit szükségletei mind magasabb szintű kielégítését lehetővé tevő tevékenysége irányítására használja. Létrehozza a második (anyagi) természetet, emellett sok-sok szervezetet, intézményt is létrehoz szükségletei mind magasabb szintű kielégítése céljából.

Mit értünk az alatt, hogy a világ jelenségeiről, folyamatairól akkor szerezhetünk a legalaposabb ismereteket, ha azokat a determináció oldaláról ismerjük meg?

Miben különbözik a determináció új elmélete, felfogása a korábbi materialista determináció felfogástól?

Az élőrendeződés lényege: A genetikai változások közül azok rögzülnek, amelyek – tendenciajelleggel – előnyösen hatnak a szervezetek létezési- folytonosságára (stabil létezésére, szaporodására), vagyis amelyeknek alkalmazkodási értékük van. Vajon a fenti törvény érvényesül e megismerő képesség kialakulásával, továbbfejlődésével, s ennek nyomán a gyarapodó ismeretekkel is? Mi módon hatnak előnyösen a szervezetek létezési folytonosságára a gyarapodó ismeretek?

Mivel magyarázható az, hogy az új determinációelmélet alapján, az új filozófia alapján való elemzés nem csak a filozófiai megismerést, hanem a szaktudományos megismerést is érinti?

Az új determináció elmélet alapján való elemzés mellett milyen a kapcsolatot tárul fel a filozófiai, illetve a szaktudományos elméletek, tételek közt?

II. A KÜLVILÁG LÉTEZÉSÉRE, ILLETVE ÁLTALÁNOSSÁGAI LÉTEZÉSÉRE VONATKOZÓ ISMERETEK NEM BIZONYOS ISMERETEK, DE EZEK AZ ÉRDEMI ISMERETEK

2.1 A filozófia fejlődése során a megismerés kérdéseivel foglalkozó filozófusok arra jöttek rá, hogy sem az anyag létezéséről, sem az okság, illetve az általánosságok létezéséről, érvényességéről nincs bizonyos ismeretünk

Az előzőekben tételeztem, hogy létezik az anyagi világ. S abban hierarchikus általánosságok (általános sajátosságok, általános összefüggések) vannak. Ezt végső soron érzéki tapasztalatokra támaszkodva tételezzük. Az alábbiakban – többek közt – arra is rávilágítok, hogy a fenti tételezések miért nem lehetnek teljesen bizonyosak?

A külvilág, az anyag létezésének spontán tételezése A megismerés képességével, ismeretekkel rendelkező, különböző fajokhoz tartozó szervezetek (nagyon különböző megismerési szinten) tételezik, hogy azon dolgok, amiket környezetükben megismernek tőlük függetlenül léteznek. Nem csak az állatokra jellemző, hogy a külső valóság létezését spontán tételezik, az emberek is tételezték, tételezik ezt. Noha az ember – az állatokhoz viszonyítva – sokkal magasabb reflexiós szintjén tételezte ezt. Az emberek e tételezés mellett jutottak olyan általános ismeretekhez (érzeteikben feltáruló általános rendhez) amik alapján előreláttak, sikeresen tevékenykedtek.

Az emberek az állatoknál sokkal magasabb szintű ismeretekkel rendelkeznek. Magas szinten reflektált ismeretekkel rendelkezik az ismeret és a külső anyagi valóság egymáshoz való viszonyára vonatkozóan. Arra, hogy az ismereteik, illetve a külső valóság különböző dolgok. Az ismereteink azok, amik e külső

valóságot visszatükrözik, modellezik. Az is tudatosodott az emberekben, hogy a valóság gazdagabb, mint az azt modellező ismeretek, továbbá, hogy az ismeretek tévesek is lehetnek. Továbbá, hogy a tévedések – végső soron az érzéki tapasztalatokra támaszkodva – korrigálhatók.

A filozófia foglalkozott mind magasabb szinten az ismeretek bizonyítottságával. A filozófusok az ismeretek bizonyítottságát vizsgálva jutottak arra a következtetésre, hogy sem a külső valóság létezése, sem a tapasztalatok elemzése során tételezett általános ismeretek nem bizonyosak. Az ismeretek bizonyítottságával való foglalkozás során a filozófusok olyan megállapításra jutottak (Angol empirista filozófusok, kiemelten D. Hume), hogy sem a külvilág létezése, sem tér-időbeli általánosságai (kiemelten az okság, a determináció) létezésére vonatkozó ismeretek nem bizonyosak.

E magas szintű reflexió nyomán megkérdőjeleződtek olyan tételek, amiket korábban magától-értetődőnek, bizonyosnak tételeztek az emberek. E reflexió megcáfolta a külső valóság és az ismeretek egymáshoz való viszonyának korábban – érdemi elemzés nélkül – általánosan elfogadott azon felfogását, miszerint a külső valóság bizonyosan létezik, s általánosságai is bizonyosan léteznek. Az ismeretekre vonatkozó új elmélet szerint, amikor mi érzékelünk, nem az történik, amit korábban gondoltunk, hogy közvetlenül a külső valóság, anyagi valóság jelenségeit érzékeljük. Csak az érzeteinket érzékeljük. Tévedés volt, amikor úgy gondoltuk, hogy közvetlenül a külső valóságot érzékeljük. Ezen összefüggés feltárói felfedezésüknek óriási jelentőséget tulajdonítottak.

Mit tételeztek a tudósok filozófusok – hallgatólagosan – Hume nagy felfedezése előtt az anyag létezésére, tér-időbeli hierarchikus általá-

nos sajátosságainak létezésének bizonyosságáról, e létezésekre vonatkozó ismeretek bizonyosságáról?

E tételezés szerint milyen értéket képviseltek a különböző általánosságú ismeretek?

Mit tételeztek a megismeréssel foglalkozó filozófusok (kiemelten D. Hume) az anyagi valóságra, általánosságaira vonatkozó ismeretekről, miután e kérdést alaposabban (a reflexió magasabb szintjén) megvizsgálták?

Felfedezésük, tételezéseik igaznak bizonyultak, bizonyulnak-e?

2.2 Sajátos következtetés: Ha a külső valóság, illetve általánosságai létezésére vonatkozó ismeretek nem teljesen bizonyosak, akkor ezek az ismeretek értéktelenek

Hume és követői a nem teljesen bizonyos ismereteket, így a külvilág létezésére, illetve általánosságai létezésére vonatkozó ismereteket is értékteleneknek tartották. Való igaz, hogy nincsenek bizonyos ismereteink sem a külső valóság, anyagi valóság létezéséről, sem arról, hogy az anyagi világban tér-időben manifesztálódó hierarchikus általános sajátosságok, összefüggések vannak, azaz, hogy a világban hierarchikus általános rend van.

Ez zseniális, s nem cáfolható felismerés. Ebben nincs tévedés. De az ebből, a megismerésre vonatkozóan, az ismeretek értékességére vonatkozóan téves következtetésre jutottak.

Minden ismeret értéke függ annak megalapozottságától. A legmegalapozottabb ismeretek a bizonyos ismeretek. Sem a külső valóság létezéséről, sem az abban érvényesülő tér-időbeli általános rendről, az ok-okozati összefüggésekről megismerésünk természete miatt elvileg nem szerezhetünk bizonyos ismereteket. Márpedig az általános ismereteknek van jelentősége, alkalmazkodási értéke. Az ismereteink bizonyosságára vonat-

kozó nagy felfedezésből azt a következtetést vonták le, hogy csak a teljesen bizonyos ismeretek az értékesek. Vagyis az általános ismeretek – mivel nem bizonyos ismeretek – értéktelenek. Ezen ismeretértékeléssel elsősorban a filozófiai megismerés, de a tudományos megismerés is zsákutcába került.

Az ismeretek bizonyosságnak túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítottak. Ennek megfelelően a nem teljesen bizonyos, csupán a tapasztalatok által alátámasztott általános ismereteket leértékelték. Azon ismereteket értékelték le, amelyek alapul szolgának az előrelátáshoz, a sikeres tevékenységhez. S ezen értékelésnek hosszú időre (még napjainkban is tartó) nagyon jelentős – negatív – következményei lettek elsősorban a filozófia továbbfejlődésére, de a tudományos megismerés fejlődésére is. Csak érzéki tapasztalataink a bizonyos ismeretek. Szerintük az érzéki ismeretek mellett csak a matematikai, logikai ismeretek a bizonyos ismeretek.

Milyen hatással volt a megismerésre, a megismerés szemléletére az a felfedezés, hogy azon ismeretek, amiket korábban bizonyosaknak gondoltak, azokról kiderült, hogy nem bizonyosak? Nagyon fontos az ismereteink minél magasabb szintű „bizonyítottságára" pontosabban megalapozottságára való törekvés. A nagy tévedés azonban az a tételezés, hogy csak a bizonyos ismeretek értékesek. Így ugyanis az összes tapasztalati ismereteink alapján álló általános ismereteink értékteleneknek számítottak. Az emberek (az állatok) érdemi, valóban értékes ismeretei, az általános ismeretek, holott ezek egy sem teljesen bizonyos ismeretek. „Csak a bizonyos ismeretek az értékesek" felfogás azt sugallta, hogy a bizonytalan ismeretekkel ne foglalkozzunk. Ez a szemlélet, felfogás leértékelt minden olyan elméletet, amelyik általános tételeket, összefüggéseket vizsgál. Minél magasabb szintű általánosságokat (sajátosságokat, össze-

függéseket) tartalmaz egy-egy elmélet, annál értéktelenebb. Elsősorban a korábbi filozófiákat értékeli le, amik a legáltalánosabb tételekkel, összefüggésekkel foglalkoztak, foglalkoznak. De leértékelte a tudományokat is; ugyanilyen megfontolásból. Mi megismerni való van e felfogás szerint? A matematikán, logikán kívül csak az érzeteink. Az érzéki ismeretek alapján azonban sem előrelátásra, sem sikeres tevékenységre nincs lehetőségünk. A mindennapi gyakorlatban csak úgy vagyunk sikeresek, ha tételezzük a külső valóságot, illetve abban az általánosságokat.

Csak a bizonyos ismeretek értékesek felfogásnak a szubjektív idealisták a következetes képviselői. Nagyon fontosnak tartották, hogy a filozófia csak bizonyítható ismeretekkel foglalkozzon. A szubjektív idealisták szerint a tapasztalat alapú ismereteink közül csak az érzetek a bizonyos ismeretek. E felfogás abszurditása, hogy mindennapi gyakorlat során maguk a szubjektív idealisták is tételezték a külvilágot, s annak jelenségeit, e jelenségek általános sajátosságait. E tételezések nélkül lehetetlen az élet, az előrelátás, a sikeres tevékenység.

Mely ismereteink bizonyosak?

Milyen következményekkel jár a megismerésre, ha csak a bizonyos ismereteket tartjuk értékeseknek, a bizonyos ismeretek által csak alátámasztottakat, a nem teljesen bizonyosakat értékteleneknek; amikkel érdemben nem érdemes foglalkozni?

Miként hatott ezen elmélet, szemlélet a filozófiai, illetve tudományos megismerésre?

Azon ismeretek, amik az előrelátáshoz, sikeres tevékenységhez alapul szolgálnak, lehetnek e teljesen bizonyosak?

Milyen a valóságos viszony az ismereteink értékessége, valamint bizonyossága között?

Mi a magyarázata annak, hogy a szubjektív idealista filozófia tételeit nem tudjuk teljes bizonyossággal megcáfolni?; hogy csak arra van lehetőségünk, hogy tévességét mind magasabb szinten alátámasszuk?

2.3 Nincs, nem is lehet bizonyos az ismeretünk a külvilág létezéséről, illetve általánosságai létezéséről; ebből azonban tévesen következtettek arra, hogy ezek az ismeretek értéktelenek

A tapasztalat alapú érdemi, általános ismeretek nem lehetnek teljesen bizonyosak Nagy teljesítménye a filozófiai megismerésnek, hogy feltárta, hogy sem a külvilágra vonatkozóan, sem az általánosságokra vonatkozóan nincsenek bizonyos ismereteink. Ez igaz. Az ebből levont következtetés, az értékes ismereteket illetően azonban téves. Mármint az, hogy csak a teljesen bizonyos ismeretek az értékesek. Abban megegyezik a tudósok, filozófusok véleménye, hogy törekedni kell, hogy ismereteink minél megalapozottabbak, a tapasztalatokkal minél magasabb szintű összhangban legyenek. Azonban a később részletesebben kifejtésre kerülő elemző munka nyomán kiderül, hogy nagyon nagy annak a valószínűsége, hogy nem a tételezett anyagi világ sajátosságaiból, hanem a megismerésünk természetéből következik, hogy nem rendelkezhetünk az anyagi világ létezéséről, általánosságairól teljesen bizonyos ismeretekkel, csak mind magasabb szinten megalapozott ismeretekkel.

Az előrelátáshoz, sikeres tevékenységhez teljesen bizonyos ismeretek nélkül is lehetőség nyílik. A teljesen bizonyos érzéki ismereteknél való leragadás mellett nagyon kevés a megismerni való a világban. Ez a felfogás, ha következetesen képviselik, megáll annál, hogy csak érzetek az értékes tapasztalati ismeretek. (Ehelyütt csak zárójelben jegyzem meg, hogy a matematikai, illetve logikai ismeretek csak tautológiákként bizonyos ismeretek.) Éppen azon ismereteket ignorálták ilyen elvárás mellett, amik érdemi ismeretek.

Ismerve ismereteink természetét, ha teljesen nem is bizonyítható, de igenis kikövetkeztethető, hogy létezik a külvilág, az anyagi valóság, továbbá abban tér-időbeli hierarchikus általános rend is létezik. Csak ha – az érzéki tapasztalatokra támaszkodva – tételezzük a világ, illetve abban a hierarchikus általánosságok létezését, akkor nyílik tág tér megismerés számára. Akkor juthatunk értékes ismeretekhez

Nem szabadott volna az érzéki tapasztalatoknál megállni… Arra való hivatkozással, hogy nincsenek bizonyos ismereteink sem a külső valóság létezéséről, sem az abban érvényesülő tér-időbeli hierarchikus általános rendről.

A csak alátámasztott, de nem bizonyos ismeretek az értékes ismeretek. Ahhoz, hogy ilyen ismeretekhez jussunk a külső valóság tételezésére van szükségünk. A külvilág létezésének tételezésére, illetve a külvilág (anyagi világ) hierarchikus általános sajátosságainak tételezésére. Csak e tételezések alapján értelmes dolog érzéki tapasztalataink elemzése során általánosságokra vonatkozó ismeretek megragadása. Csak ilyen módon jutunk érdemi, értékes ismeretekhez.

Cáfolja bármi, hogy az érzeteinket a külső valóság jelenségeiről érkező hatások váltják ki? Nem cáfolja. Igaz, nem is bizonyítja. Valóban nincs bizonyos, teljesen megalapozott ismeretünk a tételezett külső valóság általánosságairól, hierarchikus általánosságairól, de az anyagi világról, annak jelenségeiről tételezett hierarchikus általános ismereteink – a megismerés fejlődésével, tendenciaszerűen – egyre megalapozottabbak lesznek.

Egyetért-e azzal, hogy noha minden ismeretünk kapuja az érzéki ismeretek, ugyanakkor csak az érzéki tapasztalatok feldolgozása útján megkeresett általánosságok ismeretei azok, amik birtokában sikeres előrelátásra, tevékenységre nyílik lehetőségünk?

Vajon csak az emberi ismereteire igaz ez, vagy az állatok ismereteire is?

Vannak-e olyan tapasztalataink, amik cáfolják, hogy a külső valóság, illetve annak általánosságai (amiket mi a megismerésünk során tételezünk) léteznének?

Magyarázható-e, hogy megismerésünk természete miatt nem lehet biztos, csak mind magasabb szinten megalapozott ismeretünk a külső valóságról, az okságról, az általánosságokról?

2.4 Milyen összefüggés van az anyagi világ létezésének, valamint a világban hierarchikus általánosságok létezésének tételezése között?

A külvilág, az anyagi világ tételezése, valamint a tér-időbeli hierarchikus általánosságok tételezése közti összefüggés: Sajátos összefüggés van az anyagi világban a hierarchikus tér-időbeli általános sajátosságok, összefüggések létezésének tételezése, valamint a külső valóság, anyagi valóság létezésének tételezése közt. Ugyanis csak úgy találunk hierarchikus általános tér-időbeli rendet az érzeteinkben, ha tételezzük a külső valóságot. Ha nem tételezzük, akkor hierarchikus általános rendet sem találunk, vagyis érdemi ismeretekhez sem jutunk. Egyébként ez az összefüggés fordítva is érvényes. Ha érzeteinkben úgy sem találnánk hierarchikus tér-időbeli általános rendet, ha tételeznénk az anyagi világ létezését, akkor e tételezés is megalapozatlan lenne. A fentiekből az is következik, hogy az anyag létezését az támasztja alá nagyon magas szinten, hogy úgy találunk érzeteinkben hierarchikus általános rendet, ha tételezzük a külvilág, az anyagi világ létezését.

Minél magasabb fokon igazolt ismereteink vannak az általánosságokról, a hierarchikus általánosságokról, annál megalapozottabb a külső valóság létezésének tételezése, az anyag létezé-

sének tételezése. Ha a megismerés előrehaladásával kiderül, hogy bizonyos általánosságra vonatkozó ismereteink tévesnek bizonyulnak, a korrekciót mindig azon tételezés alapján végezzük, hogy az a külső valóság, az az anyagi valóság, aminek sajátosságait, összefüggéseit modellezni törekszünk – létezik. Végül is minden általánosság-ismeretünk (hierarchikus általános sajátosságok, összefüggések) az anyagi valóság létezését támasztja alá. Az érzeteinkben feltáruló hierarchikus általános rendből következtetünk az anyagi valóság létezésére és nem fordítva. Ha nem találnánk érzeteinkben hierarchikus általános rendet akkor, ha tételezzük az anyagi valóságot, akkor nem támasztaná alá semmilyen tapasztalatunk azon anyagi világ létezését.

Mely tapasztalatok, ismeretek azok, amik alapján tételezzük a külső valóság létezését? Azok a tapasztalatok alapján szerzett általános ismeretek, amelyek később is igazolódnak, amelyek csak úgy értelmezhetők, ha tételezzük a külső valóságot.

Milyen összefüggés van a külvilág létezésének tételezése, valamint az érzetekben hierarchikus általános rend keresése, megtalálása között?

Tételeznénk-e a külvilág létezését, mint érzeteink forrását, ha e tételezés mellett nem találnánk érzeteinkben a tapasztalatok során igazolódó hierarchikus általános rendet?

Találnánk e mind magasabb szintű általános rendet érzeteinkben, ha nem tételeznénk a külvilág, az anyagi világ létezését?

2.5 A megismerési folyamat során ismerjük meg az ismereteink és tételezett anyagi valóság természetét, valamint e kettő egymáshoz való viszonyát is

A megismerési folyamat során azt is megtudjuk, hogy milyen sajátosságai vannak ismereteinknek, illetve azt is, hogy ismere-

teink alapján milyen sajátosságait tételezhetünk, tételezünk az anyagi jelenségeknek, s az anyagi világnak A megismerési folyamat során arról is meggyőződünk, hogy a tételezett külső valóság sajátosságai mások, mint e valóságot modellező ismereteink sajátosságai. Ismereteink végesek, a külső valóság egy-egy darabját sok lépcsőben, az arról szerzett érzéki tapasztalatokhoz való ismételt, sokszorosan ismételt „visszatérés" (mind több, mind magasabb szintű reflexió) eredményeként ismerjük meg mind többoldalúan. Ha egy-egy általános ismeretről; általában bármelyik általános ismeretekről kiderül, hogy a tapasztalatok szélesebb köre nem igazolja, akkor ismét a külvilág jelenségeiről szerzett érzéki tapasztalatokhoz „megyünk vissza", majd olyan általános összefüggéseket, sajátosságokat tételezünk (olyan elméleteket alkotunk), amik a gyarapodó tapasztalatokkal is összhangban vannak.

Abból a tényből, hogy végső soron az érzéki tapasztalatok mind tágabb körének elemzése nyomán lehetőségünk nyílik a tévesnek bizonyuló ismereteink korrigálására, már adódik, hogy mit gondolunk ismereteink, illetve a tételezett külső valóság egymáshoz való viszonyáról.

Ismereteink (érzéki és általános) egyrészt végesek, általános ismereteink emellett tévedésre is hajlamosak. Nem eleve rendelkezünk általánosság ismeretekkel. Érzéki tapasztalataink elemzése útján keressük, találjuk meg a nem teljesen bizonyos, értékes, általános ismereteket. A megismerés előrehaladásával mind többet ismerünk az anyagi valóság dolgairól, a világban érvényesülő hierarchikus általánosságokról (sajátosságokról, összefüggésekről).

A megismerésre vonatkozó tapasztalatok alapján szerzünk ismeretet a tételezett külső valóság és az ismereteink viszonyáról is. Az ismereteink végesek, pontatlanok, a valóság kvázi végtelen sokoldalú, aminek véges ismereteink révén csak véges mozzanatait vagyunk képesek – sokszor pontatlanul – megismerni. A „kere-

ső tevékenység" útján megszerzett általános ismereteket mindig a bizonyosnak tételezett valóságról szerzett újabb és újabb érzéki tapasztalatok alapján igazoljuk, illetve korrigáljuk.

Az ismeretek és a valóság sajátos megfelelése sohasem úgy valósul meg, hogy a valóság igazodik az ismeretekhez. Akkor járunk el helyesen, ha mindig a véges, pontatlan, nem teljesen bizonyos általános ismereteinket igazítjuk a bizonyosan létezőnek tételezett jelenségekhez, anyaghoz.

A megismerési folyamat során azzal a mind magasabb szinten igazolódó tételezéssel, hipotézissel élünk, hogy a külső valóságot, illetve hierarchikus általánosságait annak ellenére bizonyos létezőnek tételezzük, hogy erről nem rendelkezünk bizonyos ismeretekkel. Milyen tapasztalatok alapján következtetünk erre? Azon tapasztalat alapján, hogy a megismerésünk mindig úgy halad előre, hogy az ismereteink (általános ismeretek) és a valóság egymáshoz való viszonya vizsgálatánál – amikor nincs köztük összhang – mindig az ismeretet korrigáljuk. Vagyis mindig a valóságot tételezzük bizonyosnak. Noha tudjuk, hogy ettől a bizonyos létezőnek tételezett anyagi valóságról, illetve annak általánosságairól nincs bizonyos ismeretünk. Az anyag bizonyos létezéséről, hierarchikus általánosságai bizonyos létezéséről való tételezéseink azonban a megismerés előrehaladása során mind megalapozottabbá válnak. Azt tételezzük tehát, hogy az anyagi valóság, illetve annak hierarchikus általánosságai bizonyosan léteznek, csak ismereteink sajátosságai miatt nem szerezhetünk bizonyos létezésükről ismereteket.

Úgy találunk általánosságokat az érzeteinkben, ha tételezzük az anyagi világ létezését. E megismerő tevékenység során megkülönböztetjük ismereteinket a tételezett anyagi valóságtól, amiről ismereteket szerzünk.

Tételezzük az anyagi valóság létezését, ismereteink létezését. Abból hogy mindig az érzéki tapasztalatok elemzésével szerzett általános ismereteinket igazítjuk a tételezett anyagi valóságból származó érzéki tapasztalatokhoz mit tételezünk az anyagi valóságról, s mit az általános ismereteinkről?

Milyen „gazdagnak" tételezzük az anyagi valóságban a hierarchikus általánosságot, a rendezettséget, ahhoz képest, amit adott időpontig megismertünk róla? Mit tételezzünk a valóságban érvényesülő rendről, ha abban folyton folyvást további általánosságokat, rendeket keresünk, találunk?

Milyen kapcsolat van az anyagi valóságban tételezett hierarchikus általános rend és a megismerési lehetőségek között?

Ha általános, hierarchikus általános ismereteink, elméleteink és az anyagi valóságból származó, bővülő tapasztalataink közt ellentmondást fedezünk fel, mit teszünk, hogy tapasztalataink és az elméleteink összhangba kerüljenek egymással?

Milyen érvek szólnak amellett, hogy bizonyosan létezőnek tartsuk az anyagi valóságot, annak hierarchikus általánosságait, annak ellenére, hogy e tételezésünk megalapozottságáról nem szerezhetünk bizonyos ismeretet?

Rendelkezünk-e olyan tapasztalatokkal, amik azt támasztják alá, hogy az értékes ismereteink a megismerés természete miatt bizonytalanok?

Rendelkezünk-e olyan tapasztalatokkal, miszerint általános ismereteink nem csak ismereteink bizonytalanságai miatt bizonytalanok, hanem azért is mert a valóság is bizonytalan?

2.6 Teljes tér-időbeli hierarchikus általános rendezettséget tételezzünk-e a bizonyosan létezőnek tételezett anyagi világban vagy csak részlegeset?

A megismerő tevékenység folytatása azon tételezésen alapul, hogy az anyagi világban még van olyan tér-időbeli hierarchikus általánosság, rend, amit még nem ismerünk. – A világban több általánosság, általános rend van, mint amennyit adott időpontig megismertünk. Mennyi rendet tételezzünk a külső valóságban, ha azt tételezzük, hogy általános ismereteink bizonytalanságai a megismerés természetéből következnek? Értékes ismereteket, azaz hierarchikus általánosságokat, általános rendezettségeket, törvényeket keresünk a valóságban. Tételezzünk-e a külső valóságban, anyagi valóságban több rendet, mint amit adott időpontig megismertünk? Ha nem tételeznénk, nem folytatnánk a megismerő tevékenységet, s a további általános ismeretek keresését.

A tudósok, általában az emberek szakadatlan keresik azon általánosságokat a világban, amikről tételezik, hogy benne vannak, de még eddig nem sikerült megragadni. Kimondva, ki nem mondva e személyek a világ létezésének, hierarchikus általánosságai ismeretének korlátoltságát, bizonytalanságát a megismerés sajátosságaira vezetik vissza. Minden továbbkutatásnál tételezik, hogy az anyagi valóságban az eddig feltártakon kívül még olyan rend, hierarchikus általános rend van, amit még nem ismernek, amit megkereshetnek, amik megismerésére törekszenek.

Az anyagi világban mennyi hierarchikus általános rend tételezése mellett nyílik a legtágabb lehetőség a világban lévő (hierarchikus általános) rend megismerésére? Akkor, ha a világban azt tételezzük, hogy egyáltalán nem fordul elő olyan anyagartikuláció, amiben a rend (determináció) mellett rend hiánya (indeterminácio) is érvényesül. Ha azt tételezzük, hogy a világ a rendezettség, a hierarchikus általános rendezettség vonatkozásában is egységes. Semmilyen tapasztalat nem támasztja alá, hogy a világban a rend elve mellett a rend hiánya elv is érvényesül. A világban, tér-időben egymás után zajló folyamatok

egyetlen elv, a determináció elve érvénye mellett is értelmezhetők. Semmilyen tapasztalat nem támasztja alá, hogy a világban az egymás után zajló folyamatok csak úgy magyarázhatóak, ha a rend elve mellett egy másik elv (indeterminációi) érvényét is tételezzük.

Az a tény, hogy mi emberek ismereteink sajátosságai miatt e hierarchikus általános tér-időbeli rendből mindig csak véges számút ismerünk meg, nem támasztja alá, hogy ahol még nem ismertünk meg rendet, ott nincs is rend.

Megismerésünk természete miatt mi az általánosságokban lévő rendeket vagyunk képesek sajátos kereső tevékenység eredményeként *ismétlődések révén* megismerni. E korlátozottság is a megismerésünk természetéből következik. Ennek tudatában nincs alapunk annak feltételezésére, hogy ahol mi elvileg nem ismerhetünk meg pozitíve rendet, ott nincs is rend.

A világ egységének megismerés során akkor jutunk előre, ha elérjük, hogy a világban minél kevesebb elv érvényesülését tételezzük. A világot minél egységesebbnek tételezzük. A világban érvényesülő tér-időbeli rendezettségre alkalmazva e tételt, abban teljes tér-időbeli rendezettséget, egyértelmű determináció érvényességét tételezzük.

Milyen ismeretszerzésre nyílik lehetőség, ha csak az érzéki tapasztalatokat, a bizonyos ismereteket tartjuk értékes ismereteknek?

Mi a magyarázata annak, hogy ezen elmélet, szemlélet, nagyon leszűkíti azon ismereteket, amik megragadására érzeteink alapján amúgy lehetőség nyílna?

Hogyan lehet a megismerésnek e zsákutcájából kikerülni?

Mi miatt nincsenek biztos általános ismereteink sem a külvilág létezéséről, sem az abban érvényesülő általánosságok bizonyosságáról?

Az általános ismereteink bizonytalanságának vajon az anyagban, anyagi jelenségekben, folyamatokban van a forrása? Vagy magában az ismereteink természetében van az általános ismereteink bizonytalanságának a forrása? Vagy ismereteink természetében is, a valóság természetében is benne van általános ismereteink bizonytalanságának forrása?

Milyen ismeretszerzésre nyílik lehetőség, ha az anyagi világ létezése, hierarchikus általánosságai létezése ismeretének bizonytalanságát ***csak az ismereteink*** *sajátossága alapján tételezzük?*

Mennyi bizonyos (hierarchikus általános) tér-időbeli rendet tételezzünk a bizonyosan létezőnek tételezett anyagi valóságban ahhoz, hogy az általánosságok megismerési lehetőségét ne korlátozzák a külvilágra vonatkozó tételezéseink?

Rendelkezünk-e olyan tapasztalatokkal, amelyek azt támasztják alá, hogy az anyagi világban nincs teljes rend, azaz nem érvényesül a teljes rend, az egyértelmű meghatározottság?

2.7 Kissé részletesebben arról, hogy a megismerés mely sajátosságai akadályozzák, hogy az anyag létezéséről, hierarchikus általánosságairól bizonyos ismereteket szerezzünk?

Miért nem lehetséges a külső valóság közvetlen érzékelése?
Szerezhetünk e valaha teljes bizonyos ismereteket a külvilág létezéséről? Vagyis olyan ismeretet, aminél nem érzeteinket, hanem közvetlenül a külső valóságot érzékeljük?

Az érzéki megismerés anyagi kölcsönhatáshoz kötöttsége miatt ilyen ismeretszerzésre nincs lehetőségünk. Az érzéki ismereteink kölcsönhatások. Külső hatások és érzékszerveink kölcsönhatásai. Fizikai törvény, hogy nem lehet olyan érzékelés, ami nem kölcsönhatás ami olyan külső hatás amiben érzékszerveink nem vesznek részt. Így elvileg csak érzékszerveinkkel

való kölcsönhatás alapján érzékelhetjük külső valóságot. Nem lehet olyan külső valóság érzékelés, amiben érzékszerveinknek nincs szerepe. Minden érzékelés kölcsönhatás, aminek érzékszervünk az egyik; a tételezett külső valóságból érkező külső hatás a másik tényezője. Aki elfogadja – mondjuk a fizikai ismeretei alapján – hogy minden hatás kölcsönhatás, az be kell, hogy lássa, hogy a megismerés is csak kölcsönhatás lehet, aminél a tételezett külső valóságból érkező hatás hat kölcsön érzékszerveinkkel. S érzeteink e kölcsönhatások.

Mi annak a magyarázata, hogy bizonyosan tételezünk olyan általánosságokat, általános összefüggéseket, kölcsönhatásokat, amikről elvileg nem szerezhetünk olyan érzéki tapasztalatokat, amik ezen általánosságok létezését alátámasztanák? Nem szerezhetünk biztos tudást arról, hogy adott általános összefüggés a múltban is bizonyosan érvényesült, s a jövőben is bizonyosan érvényesül. Miért nem? Azért, mert – megismerésünk sajátosságai miatt – minden általános ismerethez véges érzéki tapasztalataink elemzése útján, s abból az általános sajátosságok, összefüggések kiemelése útján jutunk. Olyan ismeretekhez, jutunk, aminek érvényességét a jövőre is, a múltra is tételezzük. E tételezéshez véges ismereteink alapján jutunk, ugyanakkor tételezzük, hogy a múltban is érvényesült, a jövőben is érvényesülni fog. E tételezés nélkül nem juthatunk általános ismeretekhez. S az általános ismeretek a fentiek miatt elvileg nem lehetnek teljesen bizonyos ismeretek. Mert ismereteink természete okán elvileg nincs lehetőség arra – tapasztalataink végessége, időkorlátozottsága miatt –, hogy adott időpontban, időintervallumban minden olyan érzéki tapasztalat birtokába legyünk, amiben az általánosságot, általános összefüggést érvényesnek tételezzük.

Adott időpontban tételezzük, hogy véges tapasztalataink alapján megismert általánosság múltban is érvényesült, illetve a

jövőben is érvényesülni fog. Anélkül tételezzük ezt, hogy a múltban érzékeltük volna, hogy érvényesül, illetve, hogy a jövőben érzékeltük volna. Elvileg nem érzékeljük, nem érzékeltük, nem érzékelhettük a múlt, s a jövő releváns érzéki tapasztalatait. Ha mindet érzékeltük volna, akkor tekinthetnénk az adott általános összefüggést bizonyosnak. Ez azonban – a megismerés sajátosságai miatt – képtelenség.

Itt ismét utalok arra, hogy az előrelátásunkhoz, a sikeres tevékenységünkhöz nincs szükségünk teljes bizonyos ismeretekre. Amikre a vázoltak miatt – a véges tapasztalataink, a megismerés kereső jellege miatt – elvileg nincs is lehetőségünk.

A megismerés előrehaladásával mind magasabb szintű általános ismeretek is feltárásra kerülnek, ismereteink mind alátámasztottabbak lesznek, de soha sem teljesen bizonyosak Bizonyítják ezen általánosság ismeretek a külvilág létezését, általánosságai biztos létezését? Nem bizonyítják, ugyanakkor mind magasabb szinten alátámasztják. Egy nem teljesen bizonyos általános ismeretre támaszkodó tevékenység általában ugyanolyan sikeres, mintha az általánosság ismereteink teljesen bizonyosak lennének.

Mi a magyarázata annak, hogy nem érzékelhetjük közvetlenül az általunk bizonyosan létezőnek tételezett anyagi valóságot?

Miért tételezzük az anyag, illetve hierarchikus általánosságai, bizonyos létezését, ha tudjuk, hogy ezeket nem ismerhetjük meg bizonyosan?

A megismerésünk mely sajátossága alapján érthető, hogy az általánosságokról nem szerezhetünk bizonyos ismereteket?

2.8 Az anyagi valóság bizonyossága különböző szintű tételezése a megismerés különböző szakaszában

Amíg nem ismertük alaposabban a megismerés természetét az anyagi valóságot, illetve hierarchikus általános sajátosságait bizonyosan létezőnek tételezték. Minél több ismeretet akartak szerezni, meg akarták érteni a világot, keresték, a sokféleségben a közöset, az általánosságot, az egységet. Spontán bizonyosnak tételezték a külvilág, az anyagi világ, valamint hierarchikus általánosságai létezését. Az ismeretekre történő reflexiónak ezen a szintjén nem merült fel élesen az a kérdés, hogy ugyanilyen bizonyosnak tételezték a külső valóság létezésére, hierarchikus általánosságai létezésére vonatkozó ismereteket is. Bizonyosan létező anyagi valóságról a megismerés sajátos keresése, korrekció útján megszerzett ismereteket is bizonyosnak tételezték.

E szemlélet alapján a megismerési folyamatok során értékes, hierarchikus általános ismereteket szereztek az anyagi világról, annak sajátosságairól, továbbá megismerésről, ismereteikről.

Azt tapasztalták, hogy az anyagi jelenségeknek sok tulajdonsága van, ezekből egy-egy alkalommal csak keveset tudnak megragadni. Keresték az általánosságokat, az általános rendet a világ jelenségeiben, már több ilyen általánosságot, rendet sikerült megismerniük, de folytatták tovább a megismerést. Miért is? Mert spontán tételezték, hogy az anyagi jelenségekben, azok egymáshoz való viszonyában olyan általánosságok, hierarchikus általános rendek törvények is (bizonyosan) benne vannak, amiket adott időpontig még nem tudtak megragadni. vagyis az anyagi világ létezését is, annak hierarchikus általánosságait (sajátosságait, összefüggéseit) is bizonyosnak tekintették.

Változás történt a megismerés szemléletében, értékfelfogásában, amikor ismertté vált, hogy sem a külvilág létezéséről, sem az általánosságok létezéséről nincs bizonyos ismeretünk. Az előző bekezdésben vázolt tételezést, szemléletet változtatta meg az a felismerés, amelyik rámutatott arra, hogy sem a külső való-

ság léte, sem általánosságainak a léte sem bizonyos ismeret. Ez a tétel megalapozott. Amit azonban ennek ismeretében értékes, illetve értéktelen ismeretnek tételeztek, ahogyan ezt követően a megismerést terelték, annak már a megismerés zsákutcába kerülése lett a következménye. Elvárásuk: Csak a bizonyos ismeretekkel foglalkozzunk. – Ezt a megismeréssel foglalkozó filozófusok nagy része elfogadta.

Az ismeretek bizonyossága, megalapozottsága fontos az általánosságok megismerésnél. Azonban, nagy hiba, ha olyan ismeretek esetében is teljes bizonyosság az elvárás, amelyeknél ilyen ismeretekre az emberek – alapvetően megismerésük természete miatt – nem tehetnek szert. Amely ismereteknél csak a minél magasabb szintű megalapozottság lehet – a fentiek miatt – az elvárás. Ezen ismeretek esetében a bizonyosság elvárás teljesítése esetén az érdemi ismeretekről mond le a megismerés.

Mit tételezzünk anyagi világ, valamint annak sajátosságait modellező ismeretek bizonyosságáról azt követően, hogy kiderült, hogy sem az anyagi világ létezéséről, sem hierarchikus általánosságairól nincs biztos ismeret? Alapos elemzést követően megválaszolható ez a kérdés is. Érzeteinkben hierarchikus általános rendet keresünk, s találunk. Ezen általánosságok ismerete alapján látunk előre, tevékenykedünk sikeresen, értjük meg milyen rend van az érzeteinkben. Modellezni törekszünk a valóságban lévő hierarchikus általános rendet. ismerjük a megismerés természetét. Végesek, tévedéseknek vannak kitéve ismereteink. Kérdéseket teszünk fel, a valóságra vonatkozó ismeretmodell továbbépítése során, amikre végső soron a tapasztalatok elemzésével keressük, találjuk meg a válaszokat. Ezen eljárásba hallgatólagosan már benne van, hogy a valóságot, amit modellezünk bizonyos létezőnek tekintjük.

Miután azonban kiderült, hogy az anyag létezéséről, hierarchikus általánosságai létezéséről nem szerezhetünk bizonyos isme-

reteket, hogyan alakuljon az ismeretek továbbépítése. Az ismeretek, illetve az anyagi valóság bizonyosságra vonatkozó felfogásunk? Olyan legyen tételezésünk, ami mellett a legtágabb, legátfogóbb lehetőség nyílik az ismeretszerzésre. Ez a feltétel akkor teljesül, ha bizonyos létezőnek tételezzük az anyagi világot, amiben érvényesülő hierarchikus általános rend is bizonyosan létezik. vagyis olyan dolgokat is bizonyosaknak tételezünk, amik bizonyos létezését – a megismerésünk természete miatt – elvileg nem tudjuk, tudhatjuk megismerni.

Miért tekintünk olyan dolgokat is bizonyosan létezőnek, amikről nincs bizonyos ismeretünk? Mert e tételezés az, ami mellett a legtágabb megismerési lehetőség, az előrelátáshoz, a világ rendjének megismeréséhez a lehetőség. Ha bizonyítani nem is tudjuk, az anyag, a benne érvényesülő hierarchikus általános rend létezését, ezt minden olyan új ismeret alátámasztja, ami alapján tökéletesedik előrelátásunk, mind tökéletesebben értjük a világot.

Az anyagi világ, abban hierarchikus általános rend tételezése mellett szerzünk mind több ismeretet a tételezett anyagi világról, s azt is sikerül megismernünk, hogy a bizonyosan létezőnek tételezett anyagi világ bizonyos létezéséről megismerésünk mely sajátosságai miatt nem lehet, elvileg nem lehet ismeretünk.

Mivel magyarázható, hogy noha téves volt annak hallgatólagos tételezése, amely az anyag létezését is, általánosságai létezését is, valamint az ezekre vonatkozó ismereteket is bizonyosnak tételezte; e felfogás szemléletében való kutatás mégis heurisztikusnak bizonyult?

Milyen lehetőség adódott az általános ismeretek szerzésére miután ismertté vált, hogy sem az anyag létezéséről, sem hierarchikus általánosságai létezéséről nincs bizonyos ismeretünk? Amennyiben ebből azt a következtetést vonták le, hogy csak a bizonyos ismereteket értékesek!

Milyen lehetőség adódik a megismerés számára, ha az anyag létezésére, általánosságai létezésére vonatkozó ismereteinket tovább elemezzük (magasabb szintű reflexió); s arra a következtetésre jutunk, hogy ismereteink bizonytalansága nem az anyagi valóság létezésének, hierarchikus általánosságai létezésének a bizonytalanságából, hanem a megismerésünk természetéből ered?

2.9 Felfedezték, hogy az általános ismeretek nem bizonyos ismeretek. Emiatt az általános ismereteket értéktelenek mellőzendőnek tartották. Ezzel a filozófiai megismerés, általában a megismerés zsákutcába került

A filozófiának az ismeretek bizonyosságával kapcsolatos felfedezései, s az a tételezése, hogy csak a bizonyos ismeretek értékesek egyben a filozófiának, mint legmagasabb szintű általánosságokkal foglalkozó diszciplínának a felszámolásához vezetett A filozófiának az lenne a feladata, hogy a legáltalánosabb sajátosságait, összefüggéseket, s a világ egységét keresse, elemezze, vizsgálja. A bizonyossági elvárás filozófiája, amely filozófia a hierarchikus általánosságok ismeretét értékteleneknek tételezte ezt lehetetlenné tette, teszi. Napjainkban is. A megismeréssel foglalkozó filozófiáira is ez az elvárás nyomja rá a bélyegét.

Mi történt? Az történt, hogy a megismerésre, ismeretekre való magas szintű, filozófiai szintű reflexió során olyan összefüggést fedeztek fel, ami igaz, megalapozott. Egy-egy megalapozott új felfedezés általában olyan következményekkel jár, hogy felgyorsítja a megismerés továbbfejlődését. Ebben az esetben azonban ennek éppen a fordítottja történt. A szóban forgó ismeretek (bizonyosan létezik-e a külvilág?, bizonyosak e hierarchikus általánosságai?) bizonyítatlanságából ugyanis azok értéktelenségére következtettek. – Értelmetlen dolog velük foglalkozni. A megismerés ilyen módon való terelése elzárta az utat az

érdemi megismerés, a világ hierarchikus általánosságai megismerése előtt. A filozófiának lenne a feladata a világ legáltalánosabb sajátosságainak, összefüggéseinek egységének a kutatása. Érdekes történet ez. Ugyanis a filozófia zseniális felfedezése akadályozta meg, hogy az általános sajátosságok, összefüggések után kutassanak a filozófusok, a tudósok.

A filozófusok bizonyossághoz való ragaszkodása több évszázadon át uralkodó irányultsága a megismeréssel foglalkozó filozófiáknak. (Pozitivista filozófiák.) Ezen ismeretfelfogás a filozófiai megismerést, a világ legáltalánosabb (egyetemes) sajátosságainak, egységének kutatását ellehetetlenítette. A filozófia olyan megismerési elmélettel állt elő, ami mellett azok a sajátosságok, összefüggések vizsgálata (a világ legáltalánosabb sajátosságai, összefüggései, egysége), amiket a filozófiának a feladata lenne elemezni értelmetlenség. Hiszen ezen ismeretek nem bizonyosak.

A filozófia, mint a világ legáltalánosabb sajátosságait, összefüggéseit, egységét kutató diszciplína, „lábon lőtte magát", „öngyilkosságot" követett el, zsákutcába terelte nem csak önmagát, de a tudományos megismerést is.

A filozófia melyik felfedezése az, amelyet alapul véve a filozófia olyan ismeretelméletet alkotott, ami szerint éppen azon ismereteket a legértéktelenebbeknek, amiket éppen a filozófia feladata lenne megismerni?

A megismerés előrehaladása során a mind magasabb szintű reflexiók általában felgyorsítják a megismerés fejlődését. Mi a magyarázata annak, hogy a megismerés sajátos magasabb szintű (hume-i) reflexiója megtörténtét követően ennek éppen a fordítottja történt?

A megismeréssel szemben milyen elvárás a magyarázata a következőknek: Annak, hogy a megismeréssel foglalkozó filozófiák több évszázada megmaradtak az érdemi (általános) ismereteket alapvető-

en értéktelennek tartó felfogásban? Hogy lemondtak arról, hogy a világ legáltalánosabb sajátosságaival, összefüggéseivel foglalkozzanak? Hogy a világ sokféle jelenségében az egységet keressék?

2.10 „Csak a bizonyos ismeretek értékesek" tételezés zsákutcába terelte a megismerést, Összefoglalás

A megismerés korábbi szakaszában bizonyosnak tételezték az anyagi világ létezését, S az anyagi világban a tér-időbeli hierarchikus általános sajátosságok, összefüggések létezését; így az erről szóló ismereteket is. A bizonyosság tételezése téves volt. Ugyanakkor ez a tételezés nem akadályozta a megismerés fejlődését, széles lehetőséget adott az újabbnál újabb érdemi ismeretek megszerzéséhez.

Azt követően, hogy felismerték, ezen ismeretek nem bizonyosak, s csak olyan ismereteket tartottak értékesnek, amik teljesen bizonyosak. Az anyagi világ létezésének tételezését, s az általánosságok ismeretét, a valóban értékes ismereteket értéktelenek tartották, ignorálták. Ezzel zsákutcába terelték a megismerést; kiemelten a filozófiai megismerést.

E zsákutcából úgy kerülhetünk ki, hogy alaposan elemezzük érzéki tapasztalatainkban a hierarchikus általános rendet. Konstatáljuk, hogy e rendhez úgy jutunk el, ha tételezzük a külvilág, az anyagi világ létezését. Azt is konstatáljuk ugyanakkor, hogy sem az anyag létezéséről, sem a hierarchikus általánosságról, rendezettségről nincs bizonyos ismeretünk. Másrészt azt is megtapasztaltuk, hogy a külvilág bizonyos létezésének, s a hierarchikus általánosságok bizonyos létezésének tételezése, e hierarchikus általános sajátosságok, összefüggések ismerete noha nem bizonyos ismeretek, hasznos, érdemi megismerést lehetővé tevő ismeretek. Az érdemi, általános ismeretek „gyűjtése" során az anyagi világ természetét is, s a megismerésünk természetét is

megismerjük. S azt is, hogy milyen kapcsolat van a tételezett valóság, illetve annak ismeret-modellje közt.

A fenti tételezés mellett ismereteinkre az a jellemző, hogy a megismerendő valósághoz képest végesek, bizonytalanok. Azon külső valóság, amit megismerünk mindig gazdagabb, mint amennyit tudunk róla. Ezt követően arra is választ tudunk adni, hogy honnan eredhetnek ismereteink bizonytalanságai. Megismerésünk, illetve a tételezett külvilág sajátosságait egymáshoz viszonyítva, konstatáljuk, hogy ismereteink bizonytalansága a megismerés természetéből következik. Az anyagi valóság bizonyos létezésének a tételezése, abban a hierarchikus általánosságok bizonyos létezésének a tételezése, majd ezek keresés útján való megismerése az igazán értékes ismeret. Akkor is, ha úgy tételezzük az anyagot, benne a teljes hierarchikus általános rendet bizonyos létezőnek, hogy – a megismerés sajátosságai miatt – nem ezekről nem lehetnek teljesen bizonyos ismereteink.

Ezzel tág teret, a lehető legtágabb teret nyitunk a megismerés számára. Akkor ismerhetünk meg tér-időbeli hierarchikus általános rendet az anyagi valóságban, ha van benne. Annyi hierarchikus általánosságot, hierarchikus általános rendet tartunk érdemesnek kutatni a külvilágban, amennyit abban tételezünk. A külvilág olyan tételezése mellett nyílik a legtágabb tér a megismerésre, amelyben tételezzük annak létezését, továbbá teljes tér-időbeli hierarchikus általános determinációt, rend létezését.

A fentieknek megfelelően tudatában vagyunk annak, hogy sem a külső anyagi valóság létezéséről, sem annak hierarchikus általános sajátosságairól nincs biztos ismeretünk. E hiányosságot azonban a megismerésünk sajátosságának tudjuk be.

A külvilág létezésére, általánosságaira vonatkozó ismereteink bizonytalanságának előzőekben vázolt magyarázata, értel-

mezése, a külső valóság és hierarchikus általánosságai biztos létezőnek tételezése nemcsak a filozófia új alapokra való helyezését teszi lehetővé, de az ugyancsak általánosságokat vizsgáló tudományok továbbfejlődése előtt is lebontja az ismeretelméleti, szemléleti akadályokat.

III. A DETERMINÁCIÓVAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK

3.1. Mi a magyarázata annak, hogy a teljes, egyértelmű anyagi determinációt sokan nem fogadják el?

Sokan nem fogadják el az anyagi világ teljes egyértelmű tér-időbeli meghatározottságát Az a tételezés, miszerint az anyagi világban, az időben egymást követő jelenségek egymáshoz való viszonyában két elv érvényesül; egyrészt a rend, a determináció elve is, másrészt a rend hiánya elve is (indeterminációt) is érvényesül – alaptalan. A determináció elv elegendő. Két elv érvényét tételezni ott, ahol egy elv alapján is magyarázhatóak a dolgok, teljesen felesleges.

A megismerés során többször lehet találkozni olyan felfogással, amelynél az emberek nem tételez teljes rendet, egyértelmű determinációt a világban. Egyes területeken nem tételeznek több rendet, több megismernivalót, mint amennyit már ismernek.

A legkevesebb rendet a csak a teljes bizonyos ismereteket értékesnek tételező filozófia tételez, amelyik – a matematikai, logikai ismereteken kívül – csak az érzéki tapasztalatokat tartja értékeseknek. Nem tételezi a világ hierarchikus tér-időbeli általánosságait, az időbeli rendet. Miért nem? Azért, mert az ezekre vonatkozó ismereteket nem lehet bizonyosan megismerni. Olyan dolgokat ne keressünk, amiket nem tudunk bizonyosan megismerni.

A megismerés és a magyarázó elvek: A megismerés fejlődés során arra jöttek rá az emberek, hogy ahol korábban több elvvel, feltevéssel magyarázták a jelenségeket, ott később kiderült, hogy a jelenségekben közös sajátosságok vannak. Vagyis az anyag egymástól eltérő megnyilvánulásai, jelenségei közt nagyobb az egység, mint azt korábban gondolták. Így kevesebb feltevéssel, kevesebb magyarázó elv alapján egyszerűbbem egységesebben is magyarázhatók a jelenségek. A megismerés fejlődése során az történt, hogy csökkentek a magyarázó elvek, kiderült, hogy a jelenségek, amiket eddig más-más elv alapján magyaráztak, kevesebb – határesetben egy – elv alapján, egyszerűbben is értelmezhetők, magyarázhatók. Ha különböző jelenségeket több elv alapján is, egy elv alapján is magyarázni tudunk, akkor az egy elv alapján (minél kevesebb elv alapján) való magyarázatot válasszuk.

A világban akkor sikerül a legmagasabb szintű egységet megragadni, ha különböző jelenségeit egyetlen szubsztancia megnyilvánulásainak ismerjük meg. Továbbá, ha a jelenségek tér-időbeli viszonyánál egy elv (determináció) alapján magyarázzuk, az egymásután következő jelenségeket, anyagartikulációkat. Ennek során csak a determináció elv érvényesül. Az előzmények révén pontosan olyanok a későbbi jelenségek, mint amilyenek.

A magyarázó elvek minimalizálására törekedve mennyi rendet, determinációt tételezzünk a világban? Az ember csak utólag, ismétlődések megtapasztalásával képes megismerni, kikövetkeztetni a rendet. Ezúton csak az általánosságokban vagyunk képesek megismerni, a rendet. Az időben egymást követő jelenségek esetében is. Ebből következik-e, hogy ahol az ember nem képes rendet, tér-időbeli rendet megragadni, ott nincs is ilyen rend? Nem következik. Persze nem kizárt, hogy a konkrétság

szintjén valóban nincs teljes, pontos rend. Mint ahogy az sem, hogy van. A magyarázó elvek minimalizálását figyelembe véve, mely tételezés mellett magyarázhatók a tér-időbeli jelenségek a kevesebb elvvel? Akkor, ha azt tételezzük, hogy teljes a világ tér-időbeli rendje. Vagyis ha azt tételezzük, hogy teljes, pontos, egyértelmű a determináció.

Amennyiben azt tételeznénk, hogy a világban, a jelenségek időben éppen olyanná alakulásánál két elv érvényesül. A meghatározottság elv mellett annak hiánya, a meghatározatlanság elvnek is szerepe van. Ezzel feleslegesen szegnénk meg a magyarázó elvek minimalizálásának tételét, mivel semmi nem támasztja jobban alá azt, hogy a rend hiánya elv is érvényesül, mint azt, hogy nem érvényesül.

Semmi szükség nincs tehát arra, hogy az időben egymásután következő anyagartikulációknál ne tételezzünk teljes egyértelmű meghatározottságot, azaz ne egyetlen magyarázó elvet tételezzünk. Csak megismerésünk, korábban már ismertetett természete miatt nem látjuk pontosan – csak valószínűségileg – előre az időben később bekövetkező eseményeket. Egyébként az ismereteink pontatlansága (valószínűségi jellege), ismereteinkben a teljes rend hánya koherensen értelmezhető a megismerés sajátosságából.

A fent vázoltak ellenére a jelenségek teljes tér-időbeli rendjét, a teljes egyértelmű meghatározottság elvét sokan nem fogadják el. Mivel érvelnek? Soha nem sikerült még a teljes determinációt, a konkrét, egyértelmű determinációt megismerni. A valószínűségi, vagyis a nem egyértelmű determináció megismerésnél ez ideig nem jutottunk túl. (Az előzőekben vázolt okok, a megismerés természetében rejlő okok miatt erre a jövőben sem lesz lehetőségünk.) Egy másik érv: Nem lehetséges a teljes anyagi determináció – gondolják sokan –, ha érvényesül-

ne, nem lenne szabad akaratunk. Márpedig mi szabadon választunk az alternatívák között.

A megismerésünk mely sajátossága miatt nem ismerhetjük meg pozitíve, hogy nem csak az általánosságok, de a jelenségek ***konkrét*** *sajátosságai is determináltak; akkor sem, ha determináltak?*

Miből következtetnek az emberek arra, hogy a jelenségek, anyagartikulációk csak valószínűségileg determináltak?

Van-e olyan ismeretünk, ami alapján valamelyik determinációra vonatkozó elméletet preferáljuk?

Melyik tételezés mellett nyílik lehetőség a magyarázó elvek minimalizálására?

3.2. Vajon az alternatívák közti „szabad" választásaink is értelmezhetőek az egyértelmű anyagi determináció mellett?

(E probléma részletes kifejtésére egy későbbi munkában kerül sor)

Ha teljes egyértelmű determináció érvényesül a világban, akkor hogyan magyarázható, hogy lehetőségünk van alternatívák közti választásra? A tejes anyagi determináció – az anyagartikulációk kvázi végtelen sokféleségéhez kapcsolódóan – nagyon sokféle konkrét úton realizálódik. A cselekvési alternatívák közti választásról gondolják sokan, hogy nem magyarázható a tejes anyagi meghatározottság alapján. A következőképp érvelnek: Az alternatívák közti választásainknak nem az anyag a determinálója, hanem a mi, ugyanis mi választunk, mi determináljuk, hogy mit teszünk. A tudatunk determinál. nem anyagi determináció történik.

Elemezzük a megismerési folyamatot, az érzéki megismerést, az emlékezést, az általánosítást, az ismeretek felidézését; ismerve a kielégítendő szükségleteket (például táplálékszükségleteket), amik kielégítő aktivitásokra, pozitív, negatív élmények terelik a megismerést, a tevékenységet. Ismereteink, szükség-

élményeink alapján konstruáljuk meg a lehetséges cselekvési alternatívákat, majd azok közül a legelőnyösebben ítélt kiválasztjuk, s az annak megfelelő tevékenységet végrehajtjuk. Hol van ezen aktivitások közt olyan, aminél hiányzik az anyagi determináció? Nincs ilyen mozzanat. Csak mi gondoljuk, hogy van. Annak alapján, hogy átéljük, hogy mi választunk. Csak alapos elemzés során derül ki, hogy a szükségletkielégítő aktivitásunk minden mozzanata (ismeretek gyűjtése, általánosítás, felidézés, szükségélményeink, ezen élmények illetve az ismeretek alapján a lehetséges cselekvési alternatívák felidézése, mérlegelés választás, a választott alternatíva végrehajtása) értelmezhetők anyagi determináció alapján.

A megismerés, az újabbnál újabb ismeretszerzés, rögzülés is determinálódik. A szükségleteinket jelző élményeink is determináltak, determinálódnak. Az ismereteink, a folyton gyarapodó ismereteink, valamint a szükségleteinket jelző (időben ugyancsak változó) élményeink is determinálódnak. Ebből következik, hogy időben – tendenciaszerűen – tökéletesednek (tökéletesedhetnek) választásaink.

Különleges automaták vagyunk: Minden választásnál azon ismeretek, illetve élmények határozzák meg azt, hogy a felmerülő alternatívák közül (amelyeket felidézünk, amiknek adott pillanatban a birtokában vagyunk) melyiket válasszuk. Eszerint olyanok vagyunk, mint a gépi automaták? Igen, de… Ugyanakkor jelentősen különbözünk a gépi automatáktól. Életünk során ugyanis gyűlnek az ismereteink is, változnak az élményeink. Ezeknek megfelelően élményvilágunk, értékrendünk is változik. Emiatt választásaink is változnak. A változás alapvető irányultsága, hogy az ismereteink gyarapodásával, illetve élményeink, értékrendünk változásával, tendenciajelleggel szaporodnak választható alternatíváink, tökéletesednek alternatívák

közti választásaink. Mivel magyarázható, hogy a különböző időpontokban történő választásaink során más-más cselekvési alternatívát választunk? Azzal, hogy az idő múlásával újabb ismereteket szerzünk, illetve azzal, hogy újabb élmények érnek bennünket, s ezek hatással lehetnek, vannak választásainkra, értékrendünkre.

Választásaink alapvetően ismereteink gazdagodása révén tökéletesednek. (Az élőrendeződés legmagasabb szintje, az ismeretek gyarapodása, továbbrendeződése alapján valósul meg. Úgy, hogy a tökéletesedő ismereteink hatékonyabb tevékenység útján való szükséglet kielégítést – alkalmazkodást – tesz lehetővé).

A szükségleteket jelző élmények mozgósítják a szükséglet-kielégítés szempontjából releváns emlékeinket, ismereteinket, amiket felidézve fogalmazzuk meg, fogalmazódnak meg a cselekvési alternatívák, s ezek közül azt választjuk, amelyek végrehajtása mellett – adott időpontban rendelkezésre álló ismeretek, illetve élmények szerint – a lehető legkisebb negatív élmény, erőfeszítés ellenében nyílik lehetőségünk szükségleteink mind magasabb szintű, kielégítésére. Az ismeretek gyarapodásán, az újabbnál újabb élményszerzésen, az ismeretek élmények felidézésén alapuló cselekvési alternatívák közti választásaink meghatározódásában nincs determinációs hézag. Az alternatívák megfogalmazása is determinált, az azok közül való választás is determinált.

Az emberek tiltakoznak az ellen, hogy automaták lennének. Pedig – mivel a megismerési folyamat is, a szükségleteinket jelző élményvilágunk is, alternatívák megfogalmazása is, választásunk is determinált – mi is automaták vagyunk. Nagyon lényeges különbségek vannak az általunk készített automaták, és köztünk. Egyrészt nagyon érzékeny, nagyon bonyolult automaták vagyunk. A folyton gyarapodó ismeretek, változó élmények már átprogramoznak bennünket. Szakadatlan továbbfejlődésre képes automaták vagyunk.

Utólag értékeljük korábbi ismereteink élményeink alapján azt, hogy milyen alternatívák közt választottunk, eközben ismereteink is élményeink is változtak, gyarapodtak. Ennek megfelelően lehetőség nyílik arra, hogy később hasonló szituációban olyan alternatívát válasszunk, amelyik mellett szükségleteink jobb, hatékonyabb kielégítésére nyílik lehetőség. Mivel ismereteink permanensen gyarapodhatnak, gyarapodnak, valamint szükségleteinket kifejező élményeink is változhatnak, változnak, időben – továbbfejlődésre, a társadalmilag felhalmozódó ismeretek révén – mind tökéletesebb választásokra is képes automaták vagyunk. Szemben az általunk előállított mesterséges automatákkal, amelyek csak meghatározott program teljesítésére, s az általunk beprogramozott választásokra képesek. Vagyis nem képesek szakadatlan továbbfejlődésre.

Mivel magyarázható, hogy az emberek azt tételezik, hogy tevékenységeiket ők szabadon választják? Így választásaik nem anyagilag determináltak.

1 Az érzéki ismeretek, az emlékezés, az általánosítás, ilyen módon általában az ismeretek, 2 továbbá a szükségleteket jelző pozitív, negatív élmények, 3 majd az ismeretek és az élmények felidézése, 4 majd a legelőnyösebben tételezett alternatíva választása determináció mozzanatok közül melyik lenne az, amelyik nem értelmezhető az anyagi determináció alapján?

Választásaink miben egyeznek, miben különböznek az emberek által készített automaták választásaitól?

Mit értünk az alatt, hogy szakadatlan továbbfejlődésre képes „automaták" vagyunk?

3.3 A mikrofizikai jelenségekről csak valószínűségi ismereteket szerezhetünk. Ebből azonban nem következik, hogy az anyagi világban nem érvényes az egyértelmű meghatározottság

Mikrofizikai jelenségek és a determináció A fizikusok a mikrofizikai jelenségekről csak valószínűségi összefüggéseket tudnak szerezni. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy e jelenségek csak valószínűségileg determináltak.

Abból, hogy egy-egy jelenséget nem ismerünk pontosan csak valószínűségileg, kétféle következtetés adódhat. 1 Adott jelenség csak valószínűségileg determinált. 2 Egyértelműen determinált, de mi a megismerésünk természetét, sajátosságait ismerve e jelenségeket csak valószínűségileg, vagyis nem pontosan ismerhetjük meg.

Miről van szó a mikrofizikai jelenségeknél? E jelenségekről csak úgy érkeznek érzékelhető hatások, ha mi is hatásokat (mérési kölcsönhatás) gyakorolunk rájuk. Emiatt nincs lehetőség eredeti állapotukban való megismerésükre. Nem csak a makro fizikai jelenségek, a mikrofizikai jelenségek is hatást gyakorolnak egymásra. Kölcsönhatnak. Ahhoz, hogy a mikrofizikai jelenségek érzékszerveinkre is hatást gyakoroljanak (mérőműszerek közvetítésével) olyan hatást kell rájuk gyakorolni, hogy e hatás nyomán róluk is érzékelhető hatások érkezzenek (mérő műszereinken keresztül) érzékszerveinkre. Érzékelés útján csak akkor szerzünk ismereteket, ha érzékszerveinkhez a vizsgált jelenségről (jelen esetben műszerek közvetítésével) hatások érkeznek.

A mikrofizikai jelenségek csak akkor fejtenek ki számunkra érzékelhető hatást, ha mérési kölcsönhatással állapotukat megváltoztatjuk. Ha ezt nem tesszük, akkor nem érkeznek hozzánk érzékelhető hatások róluk. Mi mérési kölcsönhatás nélküli állapotban szeretnénk megismerni. Erre azonban nincs lehetőségünk, mert ilyen állapotban nem fejtenek ki olyan hatást, amit érzékelni tudnánk. Másként megfogalmazva: Abból, hogy csak ilyen hatásrendszer révén szerzünk egy-egy jelenségről ismere-

tet, érzéki tapasztalatot az következik, hogy azt a jelenséget, azt a kölcsönhatást, amit mi e hatásrendszer nélkül szeretnénk megismerni, elvileg nem ismerhetjük meg. Az erős fényhatás, amivel pl. megvilágítjuk, hogy hatások érkezzenek róluk érzékszerveinkhez, már megváltoztatja annak az entitásnak az állapotát (helyzetét, impulzusát), amit eredeti állapotában szeretnénk megismerni.

A mikrofizikai jelenségek pontos megismerésének lehetetlensége, valószínűségi szintű megismerése azok hullám sajátosságával is magyarázható A mikro-jelenségek is, a megvilágító fény is hullámsajátosságokkal is rendelkezik. Így nem csak az a pontatlanság adódik ismeretünkben, hogy nem eredeti állapotában, eredeti kölcsönhatásában, hanem megváltozott energiaállapotában ismerhetjük csak meg e jelenségeket. Ismereteink a mikro-jelenségek hullámtermészete miatt is pontatlanok. Így a mikrofizikai jelenségekről ismereteink csak valószínűségiek lehetnek.

Miként értelmezi a mikrofizikai jelenségek determinálódását az a felfogás, ami tejes rendet, egyértelmű determinációt tételez a világban? Abból, hogy nem vagyunk képesek e mikro-jelenségek pontos állapotát megismerni, mert ebben az állapotban róla nem érkeznek hatások érzékszerveinkhez, nem következik, hogy a mikrofizikai jelenségek csak akkor léteznek, akkor determináltak, ha érzékszerveinkre hatnak. Tételezzük, hogy e jelenségek akkor is determináltak, determinálnak (kölcsönhatnak) amikor nem érkeznek róluk érzékelhető hatások.

Mi a magyarázata annak, hogy a mikrofizikai jelenségeket nem tudjuk eredeti állapotukban megismerni? Ez amiatt van, hogy a jelenségek érzékeléséhez arra is szükség van, hogy a jelenségekről hatások érkezzenek érzékszerveinkhez. Igen ám, de e jelenségek eredeti állapotukban nem fejtenek ki hatást

(műszereinken keresztül érzékelhető hatást sem) érzékszerveinkre. Csak úgy fejtenek ki érzékelhető hatást, ha műszeres hatást gyakorolunk rájuk. De ekkor már nem az eredeti állapotukról, hanem a műszer közvetítette hatással megváltozott állapotukról érkeznek érzékszerveinkhez hatások.

A kérdés a következő! A fentiekben vázolt tapasztaltok, összefüggések bármelyike alátámasztja-e azt, hogy a mikrofizikai jelenségek világában determinációs hézag van, hogy nem érvényesül pontos, egyértelmű determináció, csak valószínűségi determináció? Nem támasztja alá. A fentiekből nem következik, hogy a mikro-jelenségek konkrét alakulásában a determináció mellett egy másik elv is érvényesül. Vagyis az is, hogy a mikro-jelenségeknél, folyamatoknál determináció hiányának is a rendetlenség elvének is szerepe van.

Nem mond ellent a dolgok alakulásában érvényesülő teljes rendnek, pontos determinációnak az sem, hogy hullámtermészettel is rendelkező mikro-jelenségre ugyancsak hullámtermészetű fotonnal való kölcsönhatást követően mi emberek csak valószínűségi ismeretekhez jutunk. Semmi nem támasztja alá, hogy a mikrofizikában a rend, a determináció elv mellett a rendetlenség elv is érvényesül. Semmi sem támasztja alá, hogy ahol mi nem ismerünk rendet, pontos determinációt, ott nincs is rend, nincs is pontos determináció.

Azzal érvelnek, akik a mikro-jelenségek valószínűségi determináltságát tételezők, hogy itt másról van szó, mint a makro-jelenségek valószínűségi összefüggésénél Ismereteink ez esetben az előzőekben vázoltak miatt (mérési kölcsönhatásokra van szükség, e jelenségek hullámtermészetűek) számunkra elvileg nem pontosíthatók úgy, ahogy a makro-jelenségeknél a mind pontosabb méréssel erre lehetőség nyílik. Szerintük olyannak kell tételeznünk a jelenségeket, mint amilyennek megismerjük.

Ha csak valószínűségi ismereteket szerezhetünk róluk, akkor ebből az következik, hogy valószínűségi összefüggés, determináció jellemző rájuk a valóságban is.

Nagyon fontos, hogy ilyen-olyan okból véges, korlátozott ismereteinket mindig megkülönböztessük azon valóságtól, anyagi valóságtól, amit modellez. Így érvelnek: Akármilyenek is a jelenségek valójában számunkra csak valószínűségileg lehetnek determináltak, mert csak valószínűségi ismereteket szerezhetünk róluk. Mi értelme, jelentősége lenne annak, hogy másként számoljunk velük, ha számunkra csak ilyenek, vagyis csak valószínűségileg determináltak lehetnek?

Van értelme annak, hogy egy elv (determináció) vagy két elv (determináció és indeterminációó) érvényét tételezzük a mikrofizikai jelenségek determinációjánál. A megismerési folyamat során milliószor tapasztaltuk, hogy a valóságban nem olyanok a jelenségek, mint amilyennek azokat ismerjük. Általános tapasztalat, hogy a jelenségekben mindig több, teljesebb a rend, a determináció, mint amit adott időpontig megismertünk. Azért folytatjuk a valóság megismerését, mert azt tételezzük, hogy még van benne olyan rend, determináció, amit még nem ismerünk. Most adjuk fel ezt az elvet? Van olyan tapasztalat, ami azt támasztja alá, hogy a mikrofizikai jelenségek esetében nem érvényesül a pontos determináció? Nincs ilyen tapasztalat. Az, hogy mi a fenti, általunk ismert összefüggések (mérési kölcsönhatás stb.) miatt nem ismerhetjük meg e jelenségek pontos determinációját, nem bizonyítja, hogy nincs is ilyen determináció. Semmi szükség az időben egymás utáni jelenségek kapcsolatánál a teljes rend (egyértelmű determináció) egy elv mellett más elv érvényét is tételezni, mivel semmilyen tapasztalat nem támasztja alá hogy más elv – a rend hiánya, indeterminációó – is érvényesül.

A nagy felfedezések hatókörét általában túlértékelik Nagy felfedezés, hogy a mikrofizikai jelenségek megismerésénél az előzőekben vázolt korlátok is fennállnak. Hogy e korlátok miatt a mikro-jelenségek világában a megismerésünk, illetve az anyagi kölcsönhatások sajátosságai miatt elvileg nincs lehetőségünk arra, hogy a valószínűségi ismereteknél pontosabb ismeretekhez jussunk. Azt is tudjuk, hogy miért van, hogy csak valószínűségi ismeretekhez jutunk. Azt is tudjuk, hogy mi köze ehhez a megismerésünk sajátosságainak, a mikro-jelenségek hullámtermészetének. A fenti okok miatti pontos megismerésünk lehetetlenségéből azonban egyáltalán nem következik, hogy itt a meghatározottság elve mellett a meghatározatlanság elve is érvényesül.

Ellenvetés: No, de hiába a teljes rend, mi azt mégsem ismerhetjük meg. Akkor meg mi értelme tételezni? Valójában sem azt nem erősítik meg a tapasztalatok, hogy a jelenségek valószínűségéhez tartozó rendezetlenség az anyag sajátossága-e, sem azt hogy nem az.

Teljes vagy csak valószínűségi determinációt tételezzünk? Való igaz, tapasztalataink alapján az előzőekben vázoltak miatt nem tudhatjuk biztosan, hogy a mikrofizikai jelenségek is pontosan determináltak-e, vagy az a helyzet, hogy e jelenségeknél már nem érvényesül az egyértelmű meghatározottság elve. Melyiket tételezzük ilyen szituációban?

A megismerést azért folytatjuk, hogy érzeteink alapján az anyagi világban olyan rendet (a megismerésünk sajátosságai miatt általánosság rendet), determinációt találjunk, amit még nem ismerünk. Ha nem tételeznénk nagyobb rendet a valóságban, mint amit adott ideig megismertünk, akkor nem folytatnánk tovább megismerő tevékenységünket. A mikrofizikai jelenségek megismerése során az előzőekben ismertetett korlá-

tokkal találkoztunk. Nem csak azt tudtuk meg, hogy e jelenségekről csak valószínűségi ismerteket szerezhetünk, hanem azt is, hogy ennek mi az oka, magyarázata. Hogy a megismerésünk természete olyan, hogy emiatt akkor sem szerezhetünk a mikrofizikai jelenségekről pontos ismereteket, ha azok pontosan determináltak. Emiatt valóban nem tudhatjuk bizonyosan, hogy e jelenségek pontosan determináltak-e. Ezen ismeretek birtokában mit tételezzünk a mikrofizikai jelenségekről?

Miért ne tételeznénk ez esetben is azt, amit a megismerés során mindig is tételeztünk? Hogy az anyagi valóságban több rend (determináció) van, mint amit ismerünk. Az ismereteink természete miatt nem ismerünk a mikrofizikai jelenségeknél pontos egyértelmű determinációt. Ebből az is következik, hogy teljes bizonyossággal nem tudhatjuk, hogy a valóságban pontos, egyértelmű-e a determináció, vagy csak valószínűségi.

Van e valamilyen támpontunk arra vonatkozóan, hogy a kétféle lehetőség (egy elv, két elv) közül melyiket válasszuk? Van. A megismerés előrehaladásának eredménye mindig az lett, hogy a valóságban újabb és újabb determinációt, rendet találtunk ott, ahol korábban még ezekről nem volt tudomásunk. Miért adnánk fel a valóságban egyértelmű determináció elvét, a teljes pontos rend elvét. Miért tételeznénk e területen két elv érvényességét is, amikor egy elv alapján is magyarázhatóak a jelenségek?

Ha a valóság magyarázatára elegendő egyetlen elvet, a rend, a determináció elvét feladjuk a mikro-jelenségek világában – anélkül, hogy ezt alátámasztaná pozitív tapasztalat – annak egész ismeretrendszerünkre súlyos következménye lesz, van. Igaz, hogy csak a mikro-jelenségekre vonatkoztattuk e rendezetlenséget, részleges rendezetlenséget, ami közvetlenül csak a mikro-jelenségek létezésének, paraméterértékeinek valószínű-

ségi meghatározottságát tételezi. Alaposabban elemezve e problémát konstatálnunk kell, hogy e tételezés a makro-világban való rendet is, érinti. Ugyanis a makro jelenségek mikrofizikai jelenségekből szerveződnek. Mi következik ebből? A két elv tételezés olyan sarkalatos törvények feladásával is együtt jár, mint a tömeg, az energia megmaradási törvények. Vagyis az energia- és tömegmegmaradás törvénye sem érvényesül pontosan, csak valószínűségileg. Ebből kimondva, ki nem mondva az következik, hogy a tömeg is, az energia is keletkezhet is, illetve el is tűnhet. Tapasztalataink a megmaradási törvények érvényesülését támasztják alá.

A mikrofizikai jelenségek valószínűségi determinációjának tételezése (vagyis amikor az ismereteink valószínűségi jellegéből a valóság valószínűségi meghatározottságára következtetünk) ismeretrendszerünkből „kihúzzuk azt a téglát", amin ismeret-építményünk áll. Ezzel ismeretrendszerünk alapjait kérdőjelezzük meg.

Hol téved el a megismerés? Attól, hogy a mikrofizikai jelenségek determinációjáról csak valószínűségi ismereteket szerezhetünk – ismerve a megismerés és az anyagi valóság egymáshoz való viszonyát – megalapozottan következtethetünk arra, hogy mikrofizikai jelenségek esetében is több a rend, a szabályosság annál, mint amennyit ismerünk. Az a tény, hogy a mikrofizikai megismerésnél a pontos megismerésnek az anyagi kölcsönhatás sajátosságából, illetve a megismerésünk természetéből fakadó korlátjával is találkoztunk egyáltalán nem támasztja alá azt, hogy e területen a determináció elve mellett egy másik elvnek is szerepe van abban, hogy a konkrét időpontokban az anyagartikulációk konkrétan milyenek.

Alapvető hiba: A determináció hiányos ismeretéből a valóság determináltságának a hiányára következtetni.

Mi az oka annak, hogy a mikrofizikai jelenségek paraméterértékeit nem tudjuk közvetlenül érzékelni csak úgy, hogy mérőműszerekkel hatást gyakorlunk rájuk?

Ez esetben már nem eredeti, hanem megváltozott állapotukról szerzünk információt. Ez azt jelenti, hogy a mikrofizikai jelenségek eredeti paraméterértékei számunkra közvetlenül megismerhetetlenek?

Ha egyszer számunkra nem ismerhetők meg e jelenségek eredeti állapotukban, van e értelme eredeti állapotban való létezésük, determinációjuk tételezésének?

A mikrofizikai jelenségekről e jelenségekről érkező hatások intenzitása valamint a megismerésünk természete miatt nem szerezhetünk ismereteket csak úgy, ha hatást gyakorolunk rájuk. Továbbá, e jelenségekre az is jellemző, hogy hullámtermészetűek; s csak valószínűségi ismereteket szerezhetünk róluk. Vajon a fentiek bizonyítják-e azt, hogy e jelenségek csak valószínűségileg determináltak? Vagy csak azt támasztják alá, hogy sem az nem bizonyos, hogy egyértelműen determináltak, sem az hogy csak valószínűségileg determináltak?

Ha tapasztalataink alapján sem azt nem tudjuk egy-egy jelenségről bizonyítani, hogy egyértelműen, sem azt hogy valószínűségileg determinált vajon ismerünk-e olyan összefüggést, ami alapján valamelyik tételezést megalapozottabbnak tartsuk? Ha egy dolgot egy elv, illetve több elv alapján is magyarázni tudjuk, van e szükség arra, hogy több elv alapján magyarázzuk a dolgot?

Tapasztalunk-e olyan jelenséget, aminek adott tér-időbeli kialakulása bizonyosan nem értelmezhető egy elv (az egyértelmű determináció elve) alapján?

Mi más is következik abból – általában, az anyagi világban érvényesülő összefüggésekre – ha azt tételezzük, hogy a mikrofizikai jelenségek csak valószínűségileg meghatározottak?

Mi következik például az anyag, illetve energia megmaradás törvény érvényesülésére? (Figyelembe véve, hogy a makro fizikai jelenségek mikrofizikai jelenségekből szerveződnek.)

IV. ÚJ FILOZÓFIÁRA VAN SZÜKSÉG

4.1 Feladat: Kijutni a filozófiai, s a tudományos megismerés jelenlegi zsákutcájából

A Hume-nak és követőinek az ismeretekre vonatkozó bizonyossági elvárásai zsákutcába vitték a megismerést főként a filozófiai megismerést. Valójában az érdemi ismeretek az általános ismeretek. Amikhez az érzéki tapasztalataink elemzésével jutunk sajátos kereső tevékenység eredményeként. Sem a külvilág létezését, sem az általánosságait nem ismerjük teljes bizonyossággal. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a szóban forgó ismeretek értéktelenek. Elméletük szerint: Ha következetesen eleget teszünk e bizonyossági elvárásnak akkor a matematikai, illetve logikai ismereteken kívül (ezek tautológiák és nem a valóságról szerzett ismeretek) csak az érzeteink a biztos ismereteink. Ha tettek is ezen elvárást elfogadó filozófusok némi engedményt, ha tulajdonítottak is valamilyen (sokadlagos) értéket az általánosabb ismereteknek, alapvető beállítottságuk nem változott.

A megismerés nagyon lényeges követelménye az ismeretek minél magasabb szintű meglapozottságára, a bizonyosságra való törekvés. Ha azonban csak a bizonyos ismereteket tartjuk érdemi ismereteknek, a megismerés csak az érzetek megismerését jelenti. Ebből az következik, hogy – e felfogás szerint – a valóban értékes, általánosságok ismeretekkel nem foglalkozunk, azokat értékteleneknek tartjuk. Ez az elvárás a megismerésnél, az emberek gyakorlati tevékenységénél tarthatatlan. E felfogás, elmélet – ha következetesen értelmezzük – az emberek minden-

napi ismereteinek, tapasztalatainak, életvitelének alapvetően mond ellent. Triviálisan elfogadott, alátámasztott dolog, hogy az általános ismeretek az értékes ismeretek.

Ahhoz hogy e filozófia melléfogását nem csak a gyakorlat cáfolja, az ismeretek valamint a tételezett külső valóság egymáshoz való viszonyát magasabb reflexiós szinten szükséges elemezni. Ezt a célt tűztem ki ebben a munkában.

A megismerés során spontán tételezzük nem csak azt, hogy alapvetően külső valóságot, anyagi valóságot ismerünk meg, de azt is, hogy a tételezett valóság jelenségeihez képest a róla szerzett ismereteink mindig korlátozottabbak, kevesebbek. A megismerés során a tételezett külső valóságról, anyagi valóságról, annak jelenségeiről, összefüggéseiről szerzünk mind több ismeretet. A valóság és a róla szerzett ismeretek közti mind megalapozottabb megfelelés úgy valósul meg, hogy mindig ismereteinket, már megkeresett (általános) ismereteinket igazítjuk a valósághoz. (Konkrétan a tételezett anyagi valóságból érkező az érzéki tapasztalatokhoz.)

Olyan elméletre, olyan filozófiai elméletre van szükség, ami alapján világossá válik, hogy a megismerés természete miatt nem juthatunk teljesen bizonyos általános ismeretekhez, ennek ellenére e nem teljesen bizonyos ismeretek alapján nyílik lehetőség előrelátásra, sikeres tevékenységre. Kulcs feladat: Rámutatni arra, hogy az ismeretek magasabb reflexiós szintjén, hogy a megismerés azon bizonyossági elvárása, ami mellett az általánosságok ismeretei értéktelenek hibás. Miért hibás? Röviden: Azért, mert e felfogás akadályozza azt, hogy a valóban érdemi, az általános ismereteket értékes ismereteknek tartsuk?

Olyan elméletre van szükség, amelyik alapján választ kapunk az alábbi kérdésekre. Miért nem bizonyosak a külvilág létezésé-

re vonatkozó ismereteink? Miért nem bizonyosak hierarchikus általánosságaira vonatkozó ismereteink? Ha nem bizonyosak, akkor miért lehetnek mégis értékesek számunkra? Ezen kérdésekre kell választ adni. Nagyon fontos, hogy ezt megtegyük. A bizonyossági elvárás ugyanis éppen azon ismereteket nyilvánította értékteleneknek, amelyek alapján előrelátunk, sikeresek vagyunk. Az érzéki tapasztalatok biztos ismeretek nagyon fontos ismeretek ugyan, de önmagukban alapjukon nincs lehetőség előrelátásra. Ugyanakkor, ezek azok az ismeretek amik minden általános ismeretünkhöz alapul szolgálnak, hogy elemzésük során jutunk értékes általános ismeretekhez juthatunk.

A megismerés fejlődése, a tételezett külső valóságról tapasztalatok által alátámasztott mind több általános ismeret szerzése. Milyen sajátosságokkal rendelkezőnek tételezzük ehhez az anyagi világot? Olyannak tételezzük az ismereteink, illetve az anyagi valóság egymáshoz való viszonyát, ami a mind több értékes, általános ismeretek megszerzéséhez a legtágabb keretet, lehetőséget nyújtja.

Amíg a megismerés nem fedezte fel, hogy a külvilág létezésére, illetve az általánosságokra vonatkozó ismereteink bizonytalanok, addig az ismereteink bizonytalanságát csak a megismerés sajátosságainak tudták be. A valóság létezését, illetve hierarchikus általánosságai létezését bizonyosnak tételezték.

Most majdnem ugyanide jutunk vissza, miután alaposan elemeztük a tételezett külső valóság sajátosságait, a megismerésünk sajátosságait, az ismeretek és az anyagi világ egymáshoz való viszonyát. Van azonban egy lényeges különbség – a reflexió szintjében. E magasabb szintű reflexió alapján, már tudjuk, hogy a külvilág létezésére, hierarchikus általánosságai létezésére vonatkozó ismereteink nem bizonyosak. Alapos elemző munka eredményeként azonban azt is tudjuk, hogy az ismerete-

ink bizonytalanságának elvileg két forrása lehet. Anélkül, hogy a bizonytalanság forrásáról teljes bizonyos ismereteink lennének – a megismerés sajátosságainak ismeretében – megismerést tartjuk a bizonytalanság forrásának.

A megismerés lehetőségét alapvetően befolyásolja, hogy tételezzük-e a külső valóság létezését, ha tételezzük, abban tételezünk-e tér-időbeli hierarchikus általános rendezettséget, továbbá, hogy teljesnek vagy csak részlegesnek tételezzük az anyagi világban a tér-időbeli rendezettséget. A külső valóságból annyi értékes, általános ismeret megszerzésére van –elvileg – lehetőség, amennyi a külső valóságban van. A megismerés alapvető törekvése, hogy minél több ilyen ismeretet szerezzen.

Tételezzük-e, hogy a külső valóságban nincs teljes hierarchikus általános determináció, rendezettség? A tudósok, filozófusok gyakran tételeztek, tételeznek ilyet. Magyarázat: Az történik ilyenkor, hogy abból, hogy nem ismerik a teljes rendet arra következtetnek, hogy a világban sem teljes a rend. Szerintük az ismereteink azért hiányosak, azért bizonytalanok, mert a bizonytalanság anyagi valóság sajátossága. Az ilyen tételezések azt tételezik – hallgatólagosan –, hogy a megismerés már mindent megragadott abból a hierarchikus általánosságból, determinációból, rendezettségből, ami az anyagi világban van. Azt tételezik, hogy a valóságban (is) van az ismereteink bizonytalanságának forrása, ezért bizonyos rendezettség mellett a világban rendezetlenségek is vannak. Ha helyzet, akkor értelmetlen a világban ott is rendet keresni, tételezni, ahol már nincs.

Az ismereteink és a valóság egymáshoz való viszonyának azon tételezése mellett nyílik a legtágabb tér a valóság megismerésére, amelyik egyrészt az anyagi világot biztos létezőnek tételezi, továbbá az anyagi világban a hierarchikus általánosságok bizonyosságát tételezi, egészen a konkrétság szintjéig.

Vagyis teljes anyagi meghatározottságot tételez.

Mi a különbség a megismerés helyének fenti reflexiós szintjén való tételezése, valamint a között, amikor a reflexió alacsonyabb szintjén spontán tételezték az anyagi világ bizonyos létezését, illetve hierarchikus általánosságai bizonyosságát? Az, hogy most már tudjuk, hogy a külvilág létezésének, hierarchikus általánosságai létezésének a tételezése olyan ismereteken alapul, amelyek nem teljesen bizonyosak. Tételezzük az anyagi valóság bizonyos létezését, illetve teljes tér-időbeli hierarchikus általánossága bizonyosságát, noha e tételezés nem bizonyos ismerten alapul. A lényeg: E tételezés az értékes általános ismeretek megszerzését egyáltalán nem korlátozza. E tételezés szerint az ismeretek pontatlanságának, nem a valóságnak pontatlansága, pontos determinációjának a hiánya az oka, hanem maguk az ismeretek. Ismereteink végesek, tévedésre hajlamosak. Persze a fenti tételezések a megismerés természete miatt nem teljesen bizonyosak.

A külvilág létezése bizonyosságára, illetve hierarchikus általánosságai bizonyosságára vonatkozó tételezéseink az ismereteink gazdagodásával mind megalapozottabbá válnak A megismerés előrehaladása nyomán azonban mindazon általános ismeretek, amelyek a tapasztalatokkal összhangban vannak, mind magasabb szinten alátámasztják, hogy bizonyosan létezik az anyagi világ, hogy az anyagi világ hierarchikus általánosságai is bizonyosak, bizonyosan léteznek.

Nincs itt ellentmondás? Tételezzük, hogy az anyagi világ bizonyosan létezik, továbbá, hogy hierarchikus általánossága, teljes tér-időbeli rendezettsége is bizonyosan létezik, holott ilyen ismeretekkel (bizonyos ismeretekkel) nem rendelkezünk. Ha ismereteinknek ismerjük a korlátait, akkor ennek tudhatjuk be, hogy a külvilág létezéséről, teljes rendezettségéről, egyér-

telmű meghatározottságáról a megismerésünk természete miatt nincs bizonyos ismeretünk.

A fentiek ismerete ellenére az anyag (illetve hierarchikus általánossága) létezése, bizonyos létezése tételezhető. S ha tételezzük, akkor a lehető legtöbb rendet tételezzük az anyagi világban, e tételezéssel a legtágabb keret nyílik az értékes, az előrelátáshoz, a sikeres tevékenységhez alapul szolgáló megismerés számára. A szóban forgó (értékes) ismeretek (hierarchikus általános ismeretek) gyarapodása egyben a külvilág létezésének bizonyosságára vonatkozó, hierarchikus általánosságai bizonyosságára vonatkozó tételezéseinket is mind magasabb fokon támasztja alá.

A fenti tételezés a legtágabb lehetőségét, keretét nyújtja a megismerésnek. A megismerés természete miatt nincs arra lehetőség, hogy a külvilág tételezett bizonyos létezéséről, hierarchikus általánosságai tételezett bizonyosságáról is meggyőződhessünk. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy ennek a megismerésünk természetében van az oka. Így meg kell elégednünk azzal, hogy e tételezésünk a megismerés előrehaladásával mind magasabb szinten támasztódik alá.

Mi a probléma azzal a megismerés felfogással, miszerint csak a bizonyos ismeretek értékesek?

Egy másik felfogás: azok az ismeretek az értékesek, amelyek alapján lehetőség nyílik az előrelátásra, sikeres tevékenységre?

Milyen ellentmondás van az ismeretek e kétféle értékesség felfogása közt?

Milyen megismerési lehetőség adódik, ha csak a teljesen bizonyos ismereteket tartjuk olyanoknak, amik értékesek, amik megismerésre érdemesek?

Milyen megismerési lehetőség adódik, ha a nem teljesen bizonyos, noha bizonyos érzéki tapasztalatok alapján alátámasztott ismereteket is értékesek tartjuk, keressük?

A tételezett anyagi valóságban annyi hierarchikus általános rend megismerésére nyílik elvileg lehetőség, amennyi abban van. Befolyásolja-e az, hogy mi mennyi hierarchikus általános rendet tételezünk a valóságban azt, hogy milyen tág tér nyílik a megismerésünk számára?

Mennyi hierarchikus általános rendezettséget tételezzünk ahhoz az anyagi valóságban, hogy legnagyobb tér nyíljon a megismerés számára?

4.2 Olyan filozófiára van szükség, ami a világ hierarchikus általánosságai, legáltalánosabb sajátosságai, összefüggései mind megalapozottabb ismereteit tekinti értékes ismereteknek

Olyan filozófiára van szükség, ami a legtágabb keretet biztosít az érdemi (azaz az általánosságok) megismeréséhez Az általánosság ismereteink a megismerés természete miatt elvileg nem lehetnek ugyan bizonyosak, de lehetnek mind jobban alátámasztottak. A bizonyossági elvárás zsákutcába terelte a filozófiát. Noha ezen elmélet, szemlélet idővel tett bizonyos engedményeket az általános ismeretek valamilyen alárendelt formában való elismerésére, ilyen módon azonban nem látta el, nem láthatta el azt a feladatot, amit a filozófiának el kellene látni. Mik is ezek? A világ legáltalánosabb sajátosságaival, legáltalánosabb összefüggéseivel való foglalkozás. A világban tételezett mind mélyebb egység keresésével való foglalkozás.

Az ismeretek bizonyosságát elváró elmélet alkalmatlan arra, hogy elvei szerint folytatott megismerés során a feltáruljanak a világ legáltalánosabb sajátosságai, összefüggései, a világ egysége. Ezért ez az elmélet nem filozófia. Nem arról van szó, hogy az ismeretek, a nyelv mind alaposabb elemzése nyomán nem szüle-

tett sok felfedezés a megismerésről, a nyelvről. Született. Ezek az ismeretek azonban már nem filozófiai ismeretek; noha a megismeréssel való foglalkozás egyik kulcs kérdése a filozófiának. De úgy, mint az anyagi világ része, s annak sajátos artikulációja. A filozófiának a világ legáltalánosabb összefüggéseivel, sajátosságaival kellene foglalkozni. Olyan kérdésekre kellene választ adni, hogy hol a helye az anyagi világban az életnek, az embernek, a megismerésnek, milyen irányú determinációs törvények, folyamatok hatására rendeződnek az élettelen szintek, s az élővilág ahhoz, hogy a megismerési képesség is megjelenhetett ennek nyomán.

A filozófia és a tudományok koherens világelméletté szerveződése szükséges Olyan filozófiára lenne szükség, amelyik annak megfelelően, ahogy a tudósok általában egységesnek tételezik az anyagi világot, amelyik megtalálja a világban az egyetemes, hierarchikus általános sajátosságokat, összefüggéseket. S amiben a filozófia elmélete és a tudományok elméletei, tételei harmonikusan illeszkednek egymáshoz.

A tudományok által feltárt ismeretek gazdagodnak. A világ legáltalánosabb összefüggéseivel foglalkozó filozófia számára a tudományok ontják a konkrétabb általános elméleteket, tételeket. Ehhez kapcsolódva olyan filozófiára van szükség, ami épít a szaktudományos eredményekre.

Az ismeretekkel szembeni bizonyosság elvárás „filozófiáján" – ami miatt felszámolásra került filozófia – túl kell lépni. A tudományok jelenlegi fejlettsége mellett az emberi megismerés természetét figyelembe véve olyan filozófia elméleti rekonstruálására van szükség, ami a tudományokkal együtt világelméletté integrálódik. Ezalatt azt értem, hogy ezen elméletben a világ legáltalánosabb sajátosságaival, összefüggéseivel foglalkozó elmélet (filozófia) tételei és a konkrétabb sajátosságokkal foglalkozó elméletek (szaktudományok elméletek) tételei harmonikusan illeszkednek.

Ez a világelmélet teljes tér-időbeli rendezettséget tételez az anyagi világban. Ez a világelmélet akkor ad érdemi választ a megismerés világban elfoglalt helyére, ha azt, mint az anyag szerveződése, rendeződése determinációjaként értelmezi. Ha ez sikerül, akkor konstatálhatjuk, hogy a filozófiában alapkérdésnek tekintett anyag-tudat viszony problémára – nagyon általános (filozófiai) közelítésben – érdemi tudományos magyarázatot sikerül adni. Ezzel megszűnik az anyag-tudat egymáshoz való viszonya kérdés olyan kérdésként való értelmezése, ami örök (megoldatlan) kérdése a filozófiának.

Melyik az a filozófiai felfedezés, amiből a filozófusok a megismeréssel kapcsolatban olyan következtetést vontak le, ami miatt elsősorban a filozófia, de végül is a tudományos megismerés zsákutcába tévedt?

Hogyan kerül ki e zsákutcából a megismerés? Mit tételez a megismerendőről, a megismerésről, az ismeretekről a megismerendő bizonyosságáról, valamint az ismeretek bizonyosságáról az a filozófia, ami kivezeti a filozófiát is, a tudományos megismerést is a zsákutcából?

Milyen összefüggés van a következő tételezések között? 1. Az új filozófia az anyagi világban hierarchikus általánosságokat tételez. 2. Az új filozófia szerint a filozófia elmélete, tételei, s a szaktudományok elméletei, tételei akkor adekvátak, ha illeszkednek egymáshoz. 3. Az új filozófia szemléletében folyó filozófiai, illetve szaktudományos kutatás eredményei akkor adekvátak, ha átfogó világelméletté integrálódnak.

4.3 Vajon az egyetemes sajátosságok között van-e olyan, ami implicite az összes többit is tartalmazza, átfogja?

A filozófiák több témakörrel foglalkoznak, de nem vizsgálják érdemben ezek kapcsolatát A filozófiák alapirányultsága a világ legáltalánosabb sajátosságaival, összefüggésivel való foglalko-

zás. Ezen belül a filozófiák több témával, témacsoporttal foglalkoznak. Például a materialista irányzatok az anyag tudat egymáshoz való viszonyával, a dialektika, metafizika elméletével, módszerével, az ezekhez kapcsolódó törvényekkel, a determináció kérdéseivel, az élővilág kérdéseivel, ember világban elfoglalt helyével, a megismeréssel, az anyag-tudat viszonnyal, a társadalom legáltalánosabb összefüggéseivel stb.. Nem foglalkoznak azonban érdemben azzal, hogy milyen kapcsolat van e területek között. Ha a világ egységes, márpedig a materialista gondolkodók, filozófusok tételezik ezt, akkor e különböző területek összekapcsoltak.

A filozófia rendet, hierarchikus általános rendet, egységet keres a világban. Erre akkor van lehetősége, ha a legáltalánosabb, azaz egyetemes sajátosságokból indul ki Az anyag legáltalánosabb (egyetemes) sajátosságai, összefüggései az anyag minden megnyilvánulásában, a filozófiák által vizsgált területek, témakörök mindenikében jelen vannak, érvényesülnek. Ez azt jelenti, hogy a különböző szinteknek, területeknek közös sajátosságai is vannak. Hogyan kapcsolódnak e szintek, területek egymáshoz? Melyek ezek a szintek, területek? Az anyag és a tudat kérdései, a dialektikus, metafizikus elméletek, szemléletek, a determináció problémái, a világ szintes szerveződésének a kérdése, az élet kérdése, a megismerés kérdései, a társadalom általánosabb, legáltalánosabb problémái a determináció témaköre, az ember, a megismerés világban elfoglalt helye, a társadalmi kérdések stb. stb.

Az anyag egyetemes sajátosságai közt, a filozófiák által vizsgált témakörök közt sajátos kapcsolatok, függések vannak. Az anyag determinációja az anyag összes más egyetemes sajátosságát, s a világ összes tér-időbeli rendjét, rendezettségét átfogja Az anyag, egyedüli szubsztancia. Ebből következik, hogy az

anyaggal foglalkozik minden tudomány, minden filozófiai által vizsgált témakör is. Vajon van-e olyan témakör, ami implicite az összes többi területet átfedi, amivel a materialista filozófiák foglalkoznak? Van-e olyan egyetemes sajátossága az anyagnak, mint egyetlen szubsztanciának, amelyik az anyagi világ teljes tér-időbeli rendjét tételezi, átfogja, tartalmazza? Van az anyagnak ilyen egyetemes sajátossága, s a filozófiáknak ilyen témaköre?

Igen van. Ez a determináció. A determináció oldaláról közelítve nem csak azt ragadjuk meg, hogy mik a legáltalánosabb sajátosságai, összefüggései az élettelen világnak, az élővilágnak, az emberi megismerésnek, a társadalmi jelenségeknek. Azt is rekonstruáljuk, modellezzük elméletileg, hogy hogyan milyen törvények érvénye mellett szerveződött az élettelen világ, az élővilág, s az élővilág fejlődése milyen utakat járt be, hol van az élővilágon belül a megismerés helye, a társadalmi fejlődés helye.

Az élettelen világ szintjeit, e szintekhez tartozó jelenségeket akkor ismerjük meg érdemben, ha nem csak azt tudjuk róluk, hogy milyen sajátosságaik vannak, hanem azt is, hogy milyen törvények érvénye mellett alakultak ki. Az élővilágot is akkor ismerjük meg érdemben, ha nem csak azt ismerjük, hogy a különböző élőszervezeteknek, fajoknak milyen sajátosságai vannak, de azt is, hogy milyen törvények érvénye mellett alakultak ki a különböző fajok, azok különböző sajátosságai. A determináció az anyag azon egyetemes sajátossága, amiben implicite minden más sajátosság, törvény benne van.

A fentiekkel számolva, az anyagi determináció nem egy témaköre csupán a materialista filozófiának, hanem az azon egyetemes sajátossága az anyagi világnak, ami alapján az anyag szerveződési szintjei – amikkel a materialista filozófiák különböző témakörei foglalkoznak – kialakultak, viszonylag stabilan léteznek. Nem úgy áll a dolog, hogy a determináció témaköre is,

az élővilág, a megismerés, a társadalmi fejlődés is egymás melletti témakörei a materialista filozófiának. A determináció az, ami az anyagi világ teljes tér-időbeli rendjét jelenti. Így a determináció olyan területe a filozófiának, a materialista filozófiának, amelyikben az összes más elvileg megismerhető dolog, így az összes más filozófia által vizsgált kérdéskör is benne van.

Az anyagi világ szerveződési szintjeit külön is vizsgálhatjuk, de érdemi megismerésükhöz azt is ismerni kell, hogy az anyag egyes szerveződési szintjének (a szintekhez tartozó jelenségeknek)a kialakulása, viszonylag stabil létezése miként determinálódott, determinálódik. A megismerés problémája, például, külön is tárgyalható. Amikor azonban ezt tesszük, annak tudatában tegyük, hogy e jelenség is, mint az anyaghoz, az élővilág bizonyos fajaihoz tartozó sajátosság determináció eredményeként alakult ki. Az élet is determináció révén alakult ki. Mi emberek is a determináció termékei vagyunk, megismerésünk, tudatunk is az.

Arra akarok rámutatni, hogy ne álljunk meg a filozófiai megismerés során annál, hogy a filozófia fent felsorolt témaköröket egymástól független, mint egymásmellettieket elemezzük. További általánosításra van szükség. Megkeresni az anyag, a világ egyetemes sajátosságai, összefüggései közül azt, aminek elemzése során az összes többi tárgykörről kiderül, hogy az amivel foglalkozik, a determináció produktuma. A determináció az, ami a világban érvényesülő minden tér-időbeli rendet magába foglal.

Egyetért-e azzal, hogy ha egységesnek tételezzük a világot, akkor ennek az egységnek a materialista filozófiák által tárgyalt témakörök egymáshoz való viszonyában, összekapcsolódásában is tükröződnie kellene?

Az anyagi világ egyetemes sajátosságai, összefüggései hogyan viszonyulnak egymáshoz? Van e köztük olyan, amelyik implicite az összes többit tartalmazza?

Melyik egyetemes sajátossága az anyagnak az, ami teljes hierarchikus tér-időbeli rendet tételez a világban?

A megismerés általános elve az általánostól a konkrét, a mind konkrétabb ismeretek feltárása irányába való haladás. A megismerés során az általánostól a konkrét megismerése irányába haladva melyik egyetemes sajátosságból kiindulva jutunk a világról a legtöbb ismerethez?

Mi a magyarázata annak, hogy a filozófusok a világ, a jelenségek determináció oldaláról való megismerésével Hume nagy felfedezései óta nem foglalkoztak?

4.4 Az általánostól a konkrét megismerés irányába haladás elvét követve akkor ismerünk meg legtöbbet a világ hierarchikus általános rendezettségéről, rendeződéséről, ha a determináció nyomvonalában kutatunk

Normál esetben a filozófusok, s a tudósok is a világban lévő általánosságokat vizsgálják. Akár tudatosul bennük, akár nem, a determinációt, illetve annak produktumait vizsgálják. A tudományos, s a filozófiai megismerés is általánosságokat ragad meg. Általános rendeket ragad meg. Azaz determinációt, általános determinációt keres, talál. Minden tudomány, minden filozófia determinációt vizsgál. Akkor is a determinációt vizsgálunk, amikor egy-egy anyagartikuláció sajátosságaival foglalkozunk, hiszen ezek is a determináció produktumai. Ez esetben azonban a determináció kontinuumából egy-egy mozzanatot kiragadva vizsgálunk. Az ilyen ismeretek azonban csak részismeretek. Az anyagartikulációkhoz, jelenségekhez kapcsolódóan nem csak azok sajátosságaiban vannak általánosságok. A kialakulásuknál is érvényesül tér-időbeli általánosság, rend. Ebből az következik, hogy akkor ismerjük meg mélyebben, alaposabban a különböző szintekhez tartozó jelenségeket, anyagartikulációkat, ha kialakulásuk determinálódását, rendjét is megismerjük.

Mi következik „a világ egysége” tételéből a világ determinációjára? A szintes szerveződésre? Az, hogy a különböző élettelen szintek szerveződése, illetve az kvázi végtelen sok lépésben továbbrendeződő élővilág kialakulása, viszonylag stabil létezése is determinált. Nincs a világban determinációs hézag. Az anyagi világra, a determinációra a hierarchikus általánosság a jellemző.

A determináció legáltalánosabb mozzanatait, a determinációt, mint a világ egyik egyetemes sajátosságát a filozófia hivatott vizsgálni. Az anyagi világ különböző-szervezettségű szintjeinek konkrétabb (általános) sajátosságait, determinációját a szaktudományok vizsgálják.

A determináció oldaláról való megismerés az a megismerés, aminek során nem csak azt tudjuk meg a dolgokról, hogy milyen sajátosságaik vannak, de azt is, hogy milyen törvények érvénye mellett alakulnak ki, léteznek viszonylag stabilan. Nem elég annak az elvnek az ismerete, miszerint az általános ismeretektől a konkrétabb ismeretek irányába haladva folytassuk megismerő tevékenységünket. Az egyetemes sajátosságok, összefüggések a legáltalánosabbak. Ennek ismeretében haladjunk az egyetemes sajátosságoktól, összefüggésektől a konkrétabb sajátosságok, összefüggések megismerése irányába. No, de melyik egyetemes sajátosságtól? Az anyagi világ mindent átfogó tér-időbeli determinációja az az egyetemes sajátosság amitől konkrét megismerése felé haladva jutunk olyan ismeretekhez, amik során nem csak azt tudjuk meg a különböző szintekhez tartozó jelenségekről, hogy milyen sajátosságaik vannak, hanem azt is, hogy milyen törvények érvényesülése mellett alakultak ki, determinálódtak.

Mit is jelent, az anyagi világban érvényesülő hierarchikus általánosság? Azt, hogy az anyagi világban általánosabb sajátosságnak az alacsonyabb fokú általános sajátosság konkrétabb

megnyilvánulása. Ebből az a követelmény adódik, hogy a világ hierarchikus általánosságait modellező ismeretek is akkor adekvátak, ha a különböző szintű általános ismeretek harmonikusan illeszkednek egymáshoz. Konkrétabban: A filozófiai, illetve a szaktudományos elméletek, ismeretek, tételek akkor modellezik hűen a világ hierarchikus általánosságait, ha a filozófiai, és a szaktudományos *ismeretek* is – amint a világ hierarchikus általánosságai is – harmonikusan illeszkednek.

A filozófiák, s a tudományok jelenleg nem tesznek eleget ennek a követelménynek. A jelenleg az ismeretekre a részekre tagolódás, a részek-részeire tagolódás a jellemző. Tételezzük, hogy a világ egységes, hierarchikus általános rend van a világban.

Az ismeretek terén való haladás során sok esetben fordult elő, hogy amikről korábban azt gondoltuk, hogy köztük nincs kapcsolat, egység, hogy nem függnek össze, később kiderült, hogy összefüggnek. Korábban ezt csak azért nem láttuk, mert még alacsonyabb szintű volt a szóban forgó jelenségekről az ismeretünk. Még alacsonyabb szinten reflektált ismeretekkel rendelkeztünk.

Materialista beállítottságú tudósok, filozófusok egységesnek, determináltnak tartják a világot, ugyanakkor olyanok a filozófiák, a tudományos elméletek, amik nem tükrözik ezt az egységet. Most akkor a világ egységesnek, determináltnak tételezése az inadekvát tételezés? S a világban valóban nincs egység? Vagy inkább arról van szó, hogy ismereteinkkel van a probléma.

Ha nem tételezünk determinációs hézagokat az anyagi világban, ha azt tételezzük, hogy a világ különböző szerveződési szintjei, az élettelen világ s az élet mind magasabb rendű szervezettségű szintjei, jelenségei a determináció révén alakultak ki, illetve léteznek viszonylag stabilan, akkor a nem illeszkedő el-

méleteinkben, a filozófiai, s a tudományos elméletekben van a hiba. Olyan elméleteket kell keresni, amiknek különböző általánosságokat megragadó tételei is úgy illeszkedjenek egymáshoz, ahogy az anyagi világban a különböző szintű általánosságok egymáshoz való illeszkedését tételezzük.

Mit kell tenni? Át kell építeni a filozófiai, illetve tudományos ismereteinket. Rájöttem, hogy az anyagi világ egyetemes sajátosságai közül a determináció az, ami teljes tér-időbeli rendet tételez a világban. A determináció alapos elemzésére van szükség. A determináció elemzése során olyan általános sajátosságok, törvényeket fedeztem fel, amik alapján értelmezhetővé válik a szintes szerveződés. A világban különböző szervezettségű anyagcsomók, azaz különböző szintekhez tartozó jelenségek vannak. Amikről tételezzük, hogy az alacsonyabb szervezettségű szintek jelenségeiből determinálódtak. Ennek a szerveződésnek a determinációját kell egyetemes, majd mind konkrétabb szinten megragadni. Úgy, hogy a különböző általánosságú ismeretek, tételek úgy illeszkedjenek egymáshoz, hogy a konkrétabb mindig az általánosabb sajátos megnyilvánulása – azaz harmonikusan.

Amennyiben a determináció nyomvonalán vizsgálódunk, sikerül elméletileg rekonstruálni a világ szintes szerveződését úgy, hogy az egyetemes sajátosságok, összefüggések sajátos megnyilvánulásaiként sikerül a kevésbé általános sajátosságokat, összefüggéseket értelmezni. Olyan világelmélethez jutunk, amiben a filozófia és a szaktudományok tételei, összefüggései harmonikusan illeszkednek.

Mit értünk az alatt, hogy akik (filozófusok, tudósok) általánosságokat, hierarchikus általános sajátosságokat, összefüggéseket vizsgálnak, azok determinációt is vizsgálnak – akár tudatosul ez bennük, akár nem?

Ha a világban hierarchikus általánosságok létezését tételezzük, egységet tételezünk, akkor milyen viszonyt tételezzünk a legáltalánosabb

sajátosságokat kutató filozófia és a konkrétabb általánosságokat kutató szaktudományok elméletei tételei között?

Mi a probléma jelenleg a filozófiai és a szaktudományos elméletek, tételek egymáshoz való viszonyát illetően?

4.5 Az új materialista filozófia elméletnek, szemléletének, paradigmájának elfogadtatása nagyobb nehézségbe ütközik, mint a szaktudományok új elméleteinek, paradigmáinak elfogadtatása.

Nehéz feladatról, nagy feladatról van szó. A filozófiák között nincs olyan ontológia elmélet, amelyik megkísérelte volna, hogy megtalálja az érdemi egységet a világ nagyon sokféle jelenségei, összefüggései között. Mivel foglalkoznak napjainkban a filozófusok? A világ egy-egy területének összefüggéseivel. (Például a megismerés kérdéseivel.)

Mi jellemző a jelenlegi tudományos megismerésre, kutatásra? Egyrészt a tudományok az egymástól való függetlenedése, másrészt az a jellemző, hogy a részekre, illetve a részek részeinek a vizsgálatára fókuszálnak.

Szerintem a filozófiának a feladata a világ egységét megragadó új elmélet kidolgozása, s az ennek megfelelően paradigmaváltás Olyan általános sajátosságokat, összefüggéseket kellene keresni, találni, amelyek alapján a konkrétabb, a tudományok által vizsgált tételek illeszkednek a filozófiai tételekkel. Kutató munkám során erre tettem kísérletet.

Hogy fogadják a filozófusok, tudósok a filozófiában, a tudományokban az amúgy általuk is szükségesnek tartott új elméletet, a paradigmaváltást? Arról győződtem meg, hogy egy olyan világelméletet (világelmélet keresést) amiben a filozófiai, és a szaktudományos tételek illeszkednek egymáshoz annak ellenére

ellenségeskedéssel fogadják a filozófusok is, a szaktudósok is, hogy amúgy elismerik, hogy a megismerés jelenlegi irányultsága, a részek, a részek részei vizsgálata egyoldalú. Sem a tudományok, sem a filozófiák nem ragadják meg a világban a részek közötti kapcsolatokat, az egységet. Olyan elméletekre, filozófiára lenne szükség, ami a részismereteket integrálja, összekapcsolja.

Több mint 50 éve foglalkozom olyan elmélet kidolgozásával, ami eleget kíván tenni a vázolt követelménynek – A determináció legáltalánosabb sajátosságait vizsgáltam, arra jöttem rá, hogy a filozófia, a materialista filozófia determináció elmélete hiányos. Csak a változásokat tartja determináltaknak. A teljes determinációhoz a változásokat kiváltó determinánsok mellett azon determinánsok is hozzátartoznak, amelyek a változatlanságot, a jelenségek viszonylagos stabilitását determinálják. A determináció legáltalánosabb szintű elemzése nyomán fogalmaztam meg új determináció elméletet.

Az általánostól a konkrét megismerése felé haladás elvét követtem, s vizsgáltam a világ szintes szerveződését. A későbbiekben kívánok részletesen foglalkozni a következő kérdésekkel! Miként determinálódnak a mind magasabb szerveződésű élettelen szintek? Mi az élet alap-meghatározottsága? Milyen közös törvények érvényesülése mellett szerveződik, rendeződik az élettelen, illetve élővilág? E nyomvonalon vizsgálódva jutottam el a későbbiekben részletes kifejtésre kerülő új determináció elmélet elméleti rekonstruálásához.

Mi annak a magyarázata, hogy a tudományos megismerés nehezen fogadja be az új elméleteket? Mi az oka a tudósok új elméletekkel szembeni idegenkedésének?

Mitől függ az új elméletekkel szembeni ellenállás mértéke?

Mi a probléma a jelenlegi filozófiákkal, szaktudományokkal? Mi indokolja új filozófia, s új szaktudományos elméletek alkotását?

Mekkora ellenállással találkozik egy olyan filozófiai elmélet, ami a világ egységét kutatja, rekonstruálja s nem csak új filozófiát épít, új filozófiája szemléletében való kutatás egyben a szaktudományos elméleteket is, azok tételeit is érinti (változtatja); úgy, hogy a filozófia elmélete, tételei, valamint a szaktudományok elméletei, tételei illeszkedjenek egymáshoz?

Milyen összefüggés van a szintes szerveződés determináció oldaláról való vizsgálata, valamint a megismerés, a tudat világban elfoglalt helyének a megismerése között?

V. A „CSAK AZ ÉRZETEK LÉTEZNEK" FILOZÓFIA ALAPJÁN NINCS LEHETŐSÉG A VILÁG JELENSÉGEI, FOLYAMATAI MAGYARÁZATÁRA

E fejezetben nagyon általános sajátosságokat, összefüggéseket tárgyalok. Megismerésükhöz egyrészt nagyom magas általánosító képességre, másrészt fokozott figyelemkoncentrációra van szükség.

A következetes szubjektív idealista felfogás szerint csak érzetek (érzetfolyam) léteznek. Nem tételezheti, hogy az érzet valamilyen lénynek az érzete, mert ez már nem érzet. Ez már általánosság tételezése lenne. (Én is létezem, nem vagyok érzet, az én érzeteim az érzetek. Tehát nem csak az érzetek léteznek) Megismerést sem tételezhet, ugyanezen okból. Ehhez ugyanis tételezni kellene a megismerőt az ismerendőt, a megismerő tevékenységet is.

Annak, aki azt tételezi, hogy csak érzetek léteznek, az érzetek nem ismeretek, hanem létezők. A megismerés egy tevékenység, ami tételez egy megismerőt, olyan létezőt, amit még nem ismer, de lehetségesnek tartja, hogy e dologról ismereteket szerezhet. A csak érzetek léteznek, következetes szubjektív idealista felfogás szerint az érzetek nem ismeretek, hanem létezők. Ha csak érzetek (érzeteim) a világ nem lehetnek ismeretek is egyben.

Tegyünk engedményt. Az érzetek vannak meg én, aki az érzeteket érzékeli. Ezzel az engedménnyel már jól eltávolodtunk a csak érzetek léteznek elvtől. Van az érzetvilág meg én, aki ezen érzetvilágot érzékeli. Ez az érzékelés tekinthető-e megismerésnek? Mit ismer meg az aki érzékeli az érzeteket?

A megismerési tevékenység feltétele: Legyen megismerő. Legyen megismerendő. A megismerő tételezi, hogy van a világban olyan, amit még nem ismer, de megismerhető. A csak érzetvilág van, s az az érzetvilág, amit érzékelek. Nincs megismerendő dolog, nincs megismerés.

Mit ismer meg az a megismerő, aki szerint csak érzetek vannak, amiket érzékel? Csak azok az érzetek vannak, amiket ő érzékel. Nem tételez ezeken kívül más érzeteket, amiket később megismerhet. Ha ilyet nem tételezek, akkor nincs megismerés. Annyi a világ amennyit érzékelek. Értelmetlen érzeteimet ismeretnek tételezni. Csak azok az érzetek vannak, amiket érzékelek.

Mi a helyzet a bizonyosság kérdésével? E felfogásban érzetek vannak, amiket érzékel. Megismerés sincs, így bizonyosság, bizonytalanság sincs.

Márpedig a „csak érzeteink létezéséről van biztos tudásunk” felfogás használja biztos, bizonyos ismeret fogalmát. A bizonyosság jelzőnek csak akkor van értelme, ha lennének nem bizonyos ismereteink is. Hogyan van ez?

Következetlen felfogásról van szó. Erről már akkor szóltam, amikor a csak az érzetek léteznek tételt kiegészítette azzal, hogy meg én, aki érzékeli az érzeteket. A másik következetlenség: hogy az érzékelés megismerés. Nem lehet az, hiszen ahhoz a megismerendő létezését is tételezni kellene. Mivel e felfogás szerint azon érzetek vannak csak amit én érzékelek ilyet nem tételezhet. Az nem megismerés (a megismerés egy tevékenység), ha azok az érzetek vannak, amiket érzékelek. Ha tételezne más érzeteket is, amiket adott időpontban még nem ismerek, de vannak. Amiket később, megismerő tevékenység útján megismerek. Ilyen érzeteket azonban nem tételez.

Visszatérve az ismeretek bizonyossága kérdéséhez. Csak én és az érzetek vannak, amiket én érzékelek. Itt megismerés sincs, az ismeretek bizonyossága, bizonytalansága kérdés fel sem merülhet. Csak olyan szituációban merülhet fel a bizonyosság, bizonytalanság kérdése ahol megismerés is van.

További feltétele is van az ismeretek bizonyossága tételnek. Engedjük meg azt a következetlenséget, hogy tételezzük az érzetek egyben ismeretek is. Nem azok, inkább a létező tudásának lehetne azokat tartani. Milyen alapon lehetne bizonyos ismereteknek tartani az érzetek tudását? A bizonyos ismeret fogalmaknak csak akkor van értelme, ha vannak bizonytalan ismeretek is. No, de honnan lennének, ha egyszer érzetek léteznek csak, amiket érzékelek? Hogy lehetne az érzeteken túl olyan ismeretem, ami nem érzet? Honnan tudom, hogy az érzetem bizonyos ismeret, s a nem tudom honnan eredő ismereteim bizonytalan ismeretek?

Az a felfogás, ami szerint csak érzetek vannak, amik ismerete a biztos ismeret következetlenségek sokaságát tartalmazza. Ezt azonban most tegyük zárójelbe. Csak az érzéki tapasztalatok valamint az általános ismeretek bizonyosság vonatkozású egymás-

hoz való viszonyát vizsgáljuk. Így jut el ahhoz a felfogáshoz, hogy az érzéki tapasztalatok a bizonyos ismeretek, összehasonlítva az általánosságok ismereteivel, amikre véges tapasztalatainkban meglévő közös sajátosságok alapján következtetünk.

Bizonyos ismeretek szerzésére törekszünk. A bizonyos ismeretek értékesebbek a nem bizonyosoknál. Eddig rendben van. Téves azonban az a felfogás, miszerint csak a bizonyos érzéki ismeretek, tapasztalatok az értékesek A nem bizonyos, csak megalapozott, általános ismeretek értéktelenek. Hogy csak a bizonyos ismeretekkel érdemes csak foglalkozni a megismerésnek, s ezek az érzéki tapasztalatok. Ugyanis csak az érzéki tapasztalatok általános mozzanatai megragadásával, az általánosság ismeretekkel, ezek birtoklása révén van lehetőségünk előrelátásra, sikeres tevékenységre.

Léteznek megismerő képességgel rendelkező fajok, mi is egy ilyen faj vagyunk. Földünkön mi rendelkezünk a legmagasabb megismerő képességgel. A csak érzetek vannak világmodell alapján már az is értelmezhetetlen, hogy megismerés van, hogy megismerő tevékenység van. Tudjuk, hogy olyan lények vagyunk, akiknek megismerő képessége van. Azon tételezésekről is tudunk, amik megismeréshez kapcsolódnak. Léteznek azok a dolgok, amikről ismereteket szerzünk. A megismerő tevékenységet szakadatlan folytatjuk, azon tételezés alapján, hogy azon dolgok, amikről ismereteket szereztünk még nem ismerünk mindent. Vannak olyan sajátosságai, összefüggései, amiket még nem ismerünk. Továbbá olyan dolgok is vannak, amikről eddig még semmilyen ismereteket nem szereztünk. Tételezzük, hogy minden megismerési határon túl vannak megismerendő dolgok. Szakadatlan folytatjuk megismerő tevékenységünket.

A tételezett külső valóság hat érzékszerveinkre, érzéki ismeretekhez jutunk. Ezen ismereteket elemezve keresünk az érzéki

tapasztalatokban közös általános mozzanatokat. Ezúton gyarapítjuk az általános ismereteinket. Az általános ismeretek (és nem az érzéki tapasztalatok) birtokában van lehetőségünk mind sikeresebb előrelátásra, mind sikeresebb tevékenységre. Emiatt az általánosság ismeretekhez való hozzájutás a megismerésünk alapvető célja, irányultsága. Ezen ismeretekhez azonban csak érzéki tapasztalatok elemzése útján jutunk el. Az érzéki ismeretek a megismerés kapui. Az érzéki tapasztalatok gyűjtése, elemzése, azokban általánosságok, általános ismeretek keresése a megismerés útja. E kereső te-vékenység során tévedéseken keresztül jutunk mind megalapozottabb, mind koherensebb általános ismeretekhez, ismeretrendszerekhez.

Az értékes, az előrelátáshoz alapul szolgáló általánosság ismeretek nem bizonyosak, csak – valamilyen szinten – megalapozottak. Bizonytalanságai a mindenkori ismeretek végességéből, s abból fakad, hogy kereső tevékenység eredményei. Az érzéki ismeretek alapján, azokat elemezve keresünk, találunk általános ismereteket. Az általánosság ismeretekhez kereső tevékenység útján való hozzájutás miatt az általánosságokra vonatkozó ismereteink gyakran tévesek. Tévességük akkor derül ki, amikor bizonyos, új érzéki tapasztalatok, mint tényismeretek már ellentmondanak adott általánosság ismereteknek. Olyan általánosság ismereteket keresünk, amiket az érzéki tapasztalatok alátámasztanak.

Az ismeretek úgy gyarapodnak, hogy mind több dologról mind több ismeretet szerzünk. Az előzőekben a megismeréssel kapcsolatban vázoltakból kiderült, hogy hol a helye az érzéki megismerésnek, s az általános ismereteknek ismeretrendszerünkben. Az is, hogy az általános ismeretek alapján van lehetőség előrelátásra, sikeres tevékenységre.

További miértekre is választ kell adni ahhoz, hogy a megismerésnek, az ismeretszerzésnek a világban elfoglalt helyét is „megismerjük”. Ehelyütt csak nagyon általános közelítésben utalok erre.

Miután bizonyos fajokban kialakult a megismerés képessége mi a magyarázata, hogy rögzült e képesség? A szervezetek soksok öröklődő tulajdonság változások közül – tendenciajelleggel – azok rögzülnek, amelyek előnyösen hatnak a szervezetek létezési folytonosságára. Mit jelent a rögzülés? Azt hogy azok a szervezetek, amelyek e sajátosságokkal rendelkeznek, stabilabban léteznek, utódokat hoznak létre. A megismerő képesség azért rögzült, miután véletlenszerűen kialakult, mert a szervezeteket valamilyen szintű előrelátásra, ennek alapján – tevékenység útján – sikeres szükséglet kielégítésre tette képessé, vagyis növelte a szervezet alkalmazkodási-képességét.

Ha a világ csak érzet, létezhet-e olyan lény, ami nem érzet, aminek érzetei ezen érzetek?

Létezhet e megismerés, ha csak az érzeteim a világ? Érzeteim ismeretek is egyben vagy csupán létezők?

Milyen tételezések a feltételei a megismerési folyamatnak, a gyarapodó ismereteknek?

Milyen a megismerendő, valamint a megismerő tevékenység természete, ha az ismeretek között bizonyos és nem bizonyos ismeretek is vannak?

A megismerendő valóság, s a megismerő, a megismerés milyen természete alapján magyarázható egyrészt az, hogy közvetlenül megismerhető érzéki ismereteink is vannak, amik bizonyosak. E bizonyos érzéki ismeretek alapján általánosságokat is képesek vagyunk megismerni – az érzéki ismereteink elemzése révén –, azonban általános-

ságra vonatkozó ismereteink egyrészt nem bizonyosak, másrész gyakran ellentmondanak a gyarapodó érzéki ismereteknek, tévesek, de ami újból való elemzése nyomán korrigálhatóak?

Mivel magyarázható, hogy az általános, azaz a nem bizonyos, csupán alátámasztott ismeretek az értékes ismeretek, az érzéki ismeretek, mint az általános ismeretekhez való hozzájutást lehetővé tevők lényegesek?

Hol van a megismerési tevékenységek funkciók helye a világban? Konkrétan: Milyen kapcsolat van a megismerési képesség, az általánosság megismerési képesség és az e képességgel rendelkező szervezetek alkalmazkodása, létezési folytonosságának megvalósulása között?